

Vogelbalans

thema flyways

2009

Vogelbalans 2009: de belangrijkste conclusies

Zomertortel. Ran Schols

Nederland is een mainport als het gaat om de winter- en trekvogels die ons land gebruiken. Nergens in Europa komen ze op zo'n kleine oppervlakte in zulke grote aantallen voor. Dat is een gevolg van de strategische ligging van ons land en de goede mogelijkheden die vogels er vinden om te foerageren en te rusten. Bij de midwintertelling in januari 2008 werden alleen al 4,8 miljoen watervogels geteld. De internationale verantwoordelijkheid van Nederland is vastgelegd in een aantal internationale verdragen. Het zijn niet alleen *wetlands* als Waddenzee, IJsselmeer en Deltagebied die grote concentraties herbergen, ook in het boerenland verblijven belangrijke aantallen zwanen, ganzen en steltlopers. Van sommige soorten is meer dan de helft van de wereldpopulatie op enig moment in ons land aanwezig.

Bonte strandloper. Arie Ouwerkerk

De Europese vogelrichtlijn en het Natura-2000 netwerk zijn belangrijke peilers onder het Nederlandse natuurbeleid. Bij de broedvogels worden de geformuleerde 'instandhoudingsdoelen' in 48 van de 74 gebieden (62%) bij tenminste de helft van de soorten nog niet gehaald. Bij winter- en trekvogels zijn dat 33 van de 53 gebieden (62%). Deels gaat het om grote en bekende natuurgebieden als de Oostvaardersplassen, de Gelderse Poort, de Uiterwaarden van de IJssel, het Lauwersmeer en de Waddeneilanden. Soorten waarvoor het beleid is gericht op het behoud van de populatie doen het beter dan soorten waarvoor populatieherstel wordt nagestreefd. Bij deze groep van soorten worden de gestelde doelen bij lange na nog niet gehaald. Broedvogels in deze groep nemen recent zelfs verder af.

Langeafstandstrekkingen hebben het moeilijk. Ze nemen een dominante positie in op de Rode Lijst van Nederlandse broedvogels: 38 van de 78 soorten op deze lijst overwinteren in Afrika. De afname sinds 1990 bij deze groep van soorten is sterker dan bij vogels die de winter in Europa doorbrengen. Bijna de helft van alle Rode Lijstsoorten vertoont nog steeds een negatieve ontwikkeling sinds de meest recente lijst in 2004 uitkwam. Herstel blijft vooral uit bij soorten die als (ernstig) bedreigd te boek staan. De stand van strandplevier, watersnip, kemphaan, draaihals en tapuit heeft een dieptepunt bereikt. Soorten die afhankelijk zijn van specifieke leefgebieden als heide en boerenland vergaat het slecht. Dit alles zet de biodiversiteit in Nederland verder onder druk.

Goudplevier. Ran Schols

Klimaatverandering krijgt een grote invloed op het voorkomen van winter- en trekvogels in ons land. De eerste tekenen zijn er. Zo wordt Nederland door warmere winters aantrekkelijker om te overwinteren. Vooral soorten die normaliter ten zuidwesten van ons land overwinteren, nemen recent sterk toe. Ook zien we de timing van de trek veranderen. Sommige soorten arriveren vroeger in ons land en vertrekken later, bij andere is het juist andersom.

Gelderse Poort. Peter Eekelder

Inleiding

Ruben Smit / BB

Elk jaar gaan miljoenen trekvogels op weg van hun broedgebieden naar de winterkwartieren, en omgekeerd. Vogeltrek is een fascinerend fenomeen dat veel mensen aanspreekt, niet in de laatste plaats vanwege de fenomenale vliegprestaties van sommige soorten. De indrukwekkende drommen voorbijvliegende vogels op het hoogtepunt van voorjaars- en najaarstrek inspireren talloze vogelaars om jaarlijks urenlang in de lucht te staren en de passanten zo nauwkeurig mogelijk bij te houden. Voor de vogels zelf is de energievretende trekvlucht niet zonder risico's. Extreme weersomstandigheden, jagers, predatoren en habitatverlies op tussenstops moeten allemaal worden overwonnen om de eindbestemming te bereiken, en ook daar wachten gevaren. Veel soorten zijn daarbij afhankelijk van een in de loop der tijden uitgebalanceerde keten van tussenstops om voldoende reserves op te bouwen voor de volgende etappe of (in het voorjaar) het broedseizoen. Klimaatveranderingen leiden nu al tot verschuivingen van winterkwartieren en trekwegen. Dat ook omstandigheden in de broedgebieden zelf aan veranderingen onderhevig zijn, maakt trekvogels extra kwetsbaar. Van alle vogelsoorten die tussen het Europese continent en Afrika pendelen, is 40% in de afgelopen decennia in aantal afgenomen. Daaronder bevinden zich soorten die op nationaal niveau of zelfs wereldschaal worden bedreigd. Niet voor niets heeft *BirdLife International* in 2009 de 'Born to Travel' campagne opgestart. Hiermee wordt meer aandacht gevraagd voor de afname van veel trekvogels en de bedreiging van de biodiversiteit waarvoor ze model staan.

Ook in Nederland domineren trekvogels de Rode Lijst. Nederland is met zijn vele wetlands een kruispunt van vliegroutes en herbergt tijdens de trek en in de winter enorme concentraties migranten. Het agrarisch gebied trekt bovendien grote aantallen zwanen, ganzen en steltlopers aan. In Europees perspectief

verblijft van sommige watervogels het grootste deel van de populatie in het winterhalfjaar in ons land. Gegevens van de Nederlandse vogeltellers, zoals die door SOVON worden verzameld, leggen dus niet alleen een vinger aan de pols van het Nederlandse landschap. Ze geven ook signalen af hoe het elders in de trekbaan met bepaalde vogelsoorten is gesteld. Ook die signalen zijn nodig om een adequate beleids- en beschermingsstrategie te ontwikkelen en veranderingen in eigen land in perspectief te kunnen plaatsen.

Deze 'Vogelbalans 2009' is speciaal gewijd aan trekvogels en *flyways*. Aan de hand van resultaten van vogeltellingen en recent uitgevoerd onderzoek laten we zien hoe de aantallen bij ons mede worden beïnvloed door veranderingen elders. Tevens willen we demonstreren hoe de wisselwerking tussen de verschillende telprojecten helpt om achtergronden voor aantalsveranderingen te doorgronden. Het middenkatern wordt gevormd door een algemeen overzicht van recente ontwikkelingen in de Nederlandse vogelstand. Tot slot wordt een overzicht gegeven van bijzondere broedgevallen en waarnemingen in 2009.

Inhoud

Langeafstandstrekke Rode Lijst	4
Kruispunt van trekwegen	7
Stand van de vogels 2009	11
Trekwegen en klimaatverandering	15
Natura 2000-gebieden	17
Vogeltrek en moderne techniek	19
Vogeltrek tellen	21

Langeafstandstrekkingers prominent op Rode Lijst

Boerenlandvogels en soorten die slechts in één of enkele habitats voorkomen, kregen in de afgelopen jaren veel aandacht. De helft van alle Rode Lijst-soorten is echter ook langeafstandstrekker. Naast de landschappelijke veranderingen in Nederland worden ze ook nog eens geconfronteerd met droogte, habitatverlies en andere problemen in de Afrikaanse winterkwartieren. En met gevaren tijdens de trekvlucht over de Sahara. Bij veel soorten van de Rode Lijst, de (ernstig) bedreigde voorop, is nog geen kentering in zicht. Sterker nog, hun aantallen blijven, enkele uitzonderingen daargelaten, verder afnemen.

Ran Schols

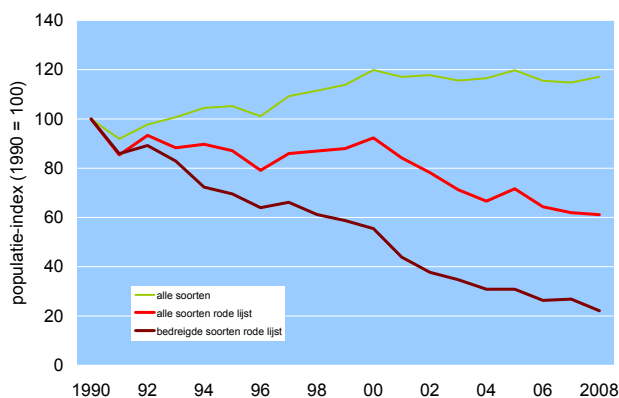

Afname Rode Lijst-soorten zet veelal door

Van de 69 soorten die op de Rode Lijst staan en waarvan goede trendgegevens beschikbaar zijn, nam bijna de helft (32 soorten) in 2008 verder in aantal af. Het zijn vooral de (ernstig) bedreigde soorten die het blijvend slecht doen. De stand van strandplevier, watersnip, tapuit, kemphaan en draaihals bereikte een dieptepunt. Sinds 1990 zijn de populaties van watersnip en strandplevier gehalveerd, terwijl van kemphaan en draaihals nog geen 10% overbleef. Deze soorten zijn daarmee kandidaat om op korte termijn als broedvogel uit Nederland te verdwijnen. Een lot dat bij kuifleeuwerik en grauwe gors bijna een feit is. Andere soorten die het in 2008 relatief slecht verging zijn kwartelkoning, bontbekplevier, visdief en kerkuil. Bij de laatste soort zijn sterke fluctuaties op grond van een wisselend muizenaanbod overigens niet ongewoon. Hetzelfde geldt voor de kwartelkoning, die in Nederland weliswaar talrijker is dan 20 jaar geleden, maar desondanks van jaar tot jaar sterke schommelingen kent. Deze worden deels bepaald buiten Nederland, door ontwikkelingen bij de populatie als geheel.

Langeafstandstrekkingers domineren

Van de 78 soorten op de Rode Lijst zijn er 38 langeafstandstrekkingers. De afname sinds 1990 bij deze groep is sterker dan bij standvogels en deeltrekkingers, die gemiddeld genomen juist een positieve trend vertonen. Soorten die in onze omgeving overwinteren, of hooguit naar het Middellandse Zeegebied trekken, vergaat het dus aanzienlijk beter dan de Afrika-gangers. Standvogels en deeltrekkingers profiteerden van de lange reeks van zachte winters, zoals bij de grote gele kwikstaart goed tot uiting komt (47% toename sinds 1990). Bij veel zangvogels die over korte afstanden trekken blijkt namelijk vooral de winteroverleving van de eerstejaars vogels bepalend voor het aantal dat in het volgende voorjaar wordt geteld. Het uitblijven van koude winters zal in het algemeen de overleving van de eerstejaars hebben bevorderd.

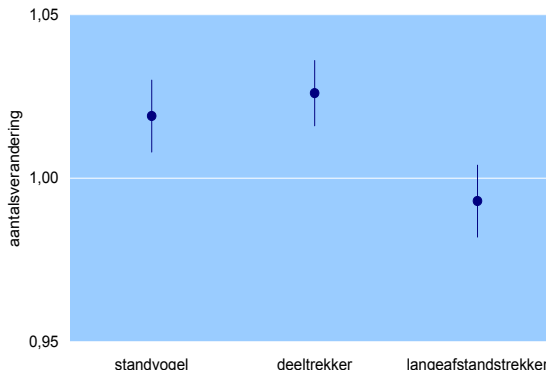
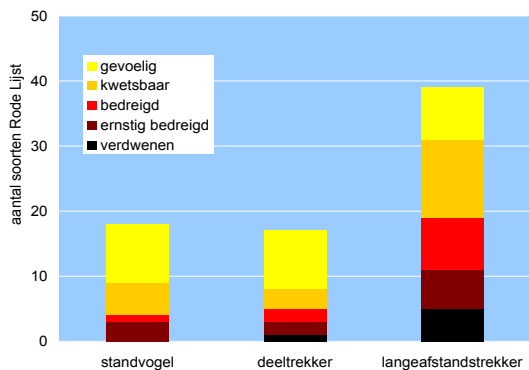

Veel Rode Lijst-soorten blijven ook na publicatie van de Rode Lijst in 2004 afnemen, met name soorten die als 'ernstig bedreigd' of 'bedreigd' te boek staan.

Purperreiger in de plus

De associatie van langeafstandstrekker met Rode Lijst en negatieve trends is geen wetmatigheid. De grauwe kiekendief houdt zich goed staande. De purperreiger kende in de afgelopen jaren zelfs een duidelijke toename, al is het niveau van de jaren zeventig nog lang niet bereikt. Naast positieve gevolgen van lokaal terreinbeheer in ons land (bijvoorbeeld in de Zouweboezem, waar de kolonie sterk groeide), hebben purperreigers tegenwoordig minder te lijden

van grote droogteperiodes in de Sahelzone. In het onlangs gepubliceerde boek *'Living on the edge: wetlands and birds in a changing Sahel'* blijkt hoe nauw het aantal broedparen is verweven met de omvang van de vloedvlaktes in de Sahel¹. Ook bij veel andere Sahel-overwintersaars sturen neerslag en droogteperiodes in belangrijke mate de populatieontwikkeling in de Europese broedgebieden.

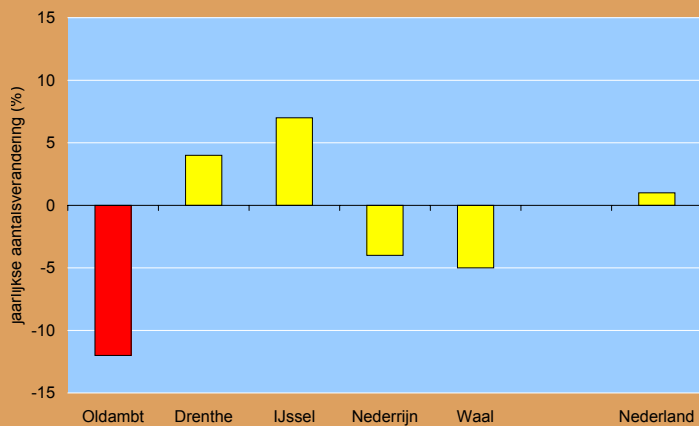
Bijna de helft van alle Rode Lijst-soorten maakt jaarlijks een trekvlucht over de Sahara. In deze categorie bevinden zich relatief veel (ernstig) bedreigde soorten.

Langeafstandstrekkers doen het significant slechter dan deeltrekkers en standvogels. De figuur geeft de gemiddelde jaarlijkse aantalsverandering (± standaardfout) bij standvogels, deeltrekkers en langeafstandstrekkers sinds 1990². Weergegeven is het gemiddelde van alle soorten binnen één categorie. Een gemiddelde aantalsverandering van 1.05 betekent een jaarlijkse toename van 5%, een aantalsverandering van 0.95 een afname van 5%.

Boerenzwaluwen. Bennie van den Brink

De boerenzwaluw is een goed voorbeeld van een soort die zowel in de broedgebieden als tijdens de trek en in de winterkwartieren onder druk staat. In de broedgebieden heeft de soort te lijden van het verdwijnen en opruimen van boerenerven naast modernisering en toenemende hygiëne-eisen in boerenschuren. In Afrika zijn het met name droogte en verlies aan moerassen (slaapplaatsen; foto links Zambia) die de zwaluwen parten spelen. Hierdoor komen ze ook in een slechtere conditie aan in de broedgebieden¹.

→ Jaarlijkse aantalsverandering (in %) bij kwartelkoningen in de vijf belangrijkste Nederlandse broedgebieden sinds 1997³. Het Oldambt in Groningen is het enige gebied dat grootschalige beschermingsmaatregelen ontbeert en ook het enige gebied waar het aantal significant afneemt. De sterkste toename treedt op in Drenthe en langs de IJssel, waar op grote schaal maaidata worden uitgesteld en hooiland speciaal voor kwartelkoningen wordt beheerd. Vanwege de sterke jaarlijkse populatieschommelingen is de trend echter niet significant.

Akkerrand. Peter Eekelder

→ Akkerranden en nestbescherming zijn belangrijke drijfveren achter het succes van de grauwe kiekendief. Ze laten zien dat lokale maatregelen ook bij een langeafstandstrekker succesvol kunnen zijn. Ondanks schaarste aan muizen werden in 2009 meer dan 60 broedparen vastgesteld, iets wat in Nederland in decennia niet meer was voorgekomen. Nieuw was het broeden in Noord-Friesland.

Kolonie grote zilverreigers. Mervyn Roos

→ De grote zilverreiger staat als betrekkelijk nieuwe broedvogel als 'gevoelig' op de Rode Lijst. Die status lijkt tijdelijk gezien de sterke toename van de broedpopulatie. Echter, in 2006 stagneerde de opmars en kwamen in de belangrijkste kolonie, die van de Oostvaardersplassen, slechts 46 paren tot broeden. Inmiddels is de populatie iets hersteld. In 2009 werden door medewerkers van Rijkswaterstaat 96 paren geteld.

Nederland als kruispunt van trekwegen

Nederland is niet alleen een mainport als het gaat om goederenvervoer en transport. Ook veel vogels weten de weg naar ons land te vinden. Vooral de grote aantallen watervogels die ons land aandoen via de zogenaamde Oost-Atlantische trekroute springen in het oog. Deze route voert van de arctische broedgebieden naar de winterkwartieren in Europa of Afrika. Zangvogels trekken veelal minder geconcentreerd, maar hun vliegprestaties mogen er eveneens zijn. Zo kan men in de trektijd een tapuit tegen het lijf lopen die op Groenland broedt, of een bladkoning afkomstig uit de taiga van Oost-Siberië.

Peter Eekelder

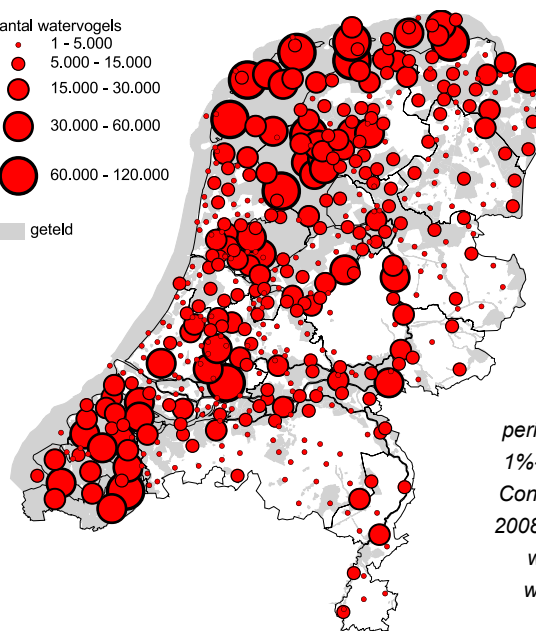
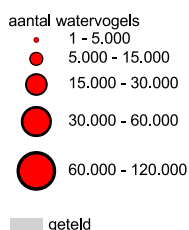
Kruispunt van trekwegen

Kruispunt Nederland

Binnen Europa neemt Nederland een bijzondere positie in. Er is geen land waar op zo'n geringe oppervlakte zulke grote aantallen trekvogels verblijven. Dat is te danken aan de strategische ligging van ons land en de goede mogelijkheden voor vogels om bij te komen van de inspanningen tijdens de trek. Massale concentraties vinden we vooral op en rond de grote wateren, de *wetlands*: Waddenzee, IJsselmeer, de Deltawateren en het rivierengebied. Watervogels vinden er voedsel, maar vooral zwanen, ganzen, smienten en enkele steltlopers gebruiken die wateren ook als rustplaats. Van daaruit bestrijken ze het omringende landbouwgebied om naar voedsel te zoeken.

De midwintertelling in januari is de meest complete watervogeltelling van het jaar. In januari 2008 werden in Nederland 4,8 miljoen watervogels geteld. Het werkelijke aantal dat van ons land gebruik maakt, ligt nog ettelijke malen hoger. Er zijn immers ook veel vogels die in de andere maanden van het jaar doortrekken. En dan hebben we het alleen nog over watervogels. Ook andere vogelsoorten maken buiten het broedseizoen volop gebruik van ons land. We weten echter minder over hun aantallen dan bij watervogels.

Voor veel winter- en trekvogels vormt Nederland een cruciale schakel tijdens de trek, zoals voor Kuifeenden (IJsselmeer) en Rosse Grutto (Waddenzee en Deltagebied).

Ieder jaar worden in januari de watervogels geteld van vrijwel alle Nederlandse wateren. Deze midwintertelling wordt tegelijkertijd ook in de meeste andere landen uitgevoerd. Hij draagt zo bij aan onder meer schattingen van internationale populatiegroottes en de periodieke bijstelling van de 1%-normen van de Ramsar Conventie. De kaart (januari 2008) toon in één oogopslag waar zich grote aantallen watervogels in Nederland concentreren.

Natalia Paklina / BB

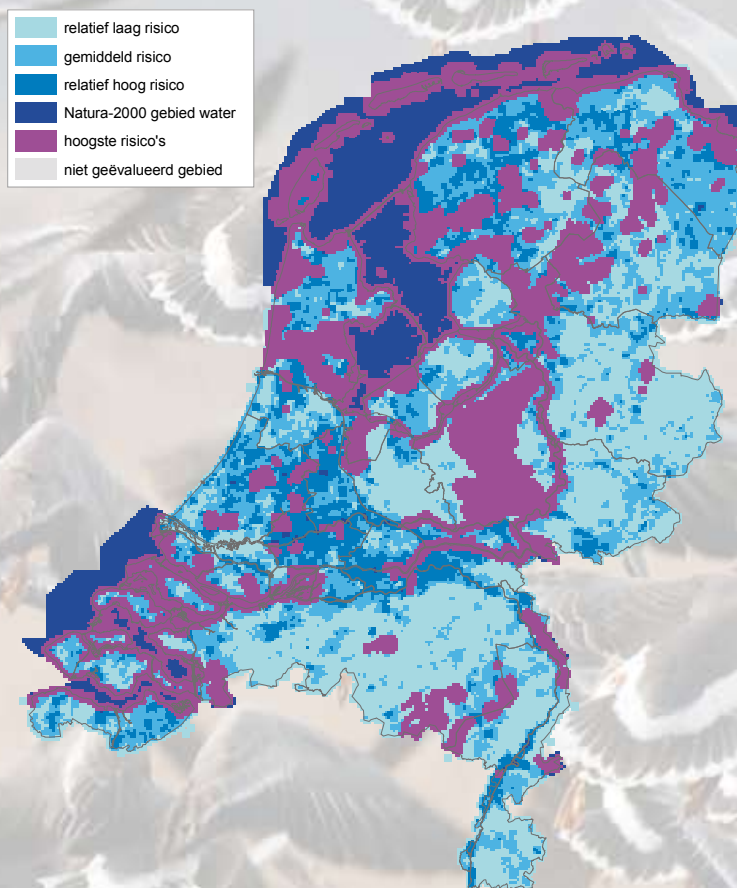
Arte Ouwerkerk

✦ *Nederland is voor veel vogelsoorten in internationale context van groot belang. Dat geldt niet alleen voor bekende soortgroepen als ganzen en zwanen, waarvan meer dan driekwart van de gehele populatie in ons land kan verblijven. Ook van soorten als lepelaar, krakeend en rosse grutto wordt in sommige seizoenen meer dan de helft van de populatie bij ons geteld.*

Kolgenzen. Peter Eekelder

Nationale windmolenrisicokaart voor vogels

✦ *De grote aantallen vogels die zich in Nederland concentreren, spelen een belangrijke rol bij ingrepen in het landschap. Daartoe behoort onder andere de plaatsing van windmolens, waarvan het aantal en het vermogen naar verwachting in de komende jaren zal toenemen. Windmolens kunnen leiden tot slachtoffers, verlies aan leefgebied of ze kunnen een barrière vormen voor overvliegende vogels. In opdracht van Vogelbescherming Nederland stelden SOVON en Bureau Altenburg & Wymenga onlangs een 'nationale windmolenrisicokaart voor vogels' op. Daartoe werden gegevens uit de verschillende monitoringprojecten bewerkt. Voorts werd onderzocht of gebieden bijvoorbeeld waren aangewezen als Natura 2000-gebied en of er Rode Lijstsoorten of andere kwetsbare groepen voorkomen. Het kaartbeeld maakt onderscheid in verschillende risicozones voor vogels.*

✦ *Niet alleen grote wetlands zijn belangrijk. Bosruiters gebruiken in het voorjaar een wisselend netwerk van grotere en kleinere plassen, moerassen en ondergelopen terreinen. Iedere tussenstop wordt benut om conditie op te bouwen voor het broeden⁴.*

Bosruiter. Harvey van Diek

Internationale verdragen

Trekvogels en hun leefgebieden zijn internationaal beschermd door middel van een aantal internationale verdragen. Nederland, met zijn grote internationale verantwoordelijkheid inzake trekvogels, speelde vaak een belangrijke rol bij de totstandkoming van deze verdragen en heeft ze allemaal ondertekend.

Ramsar Conventie

Verdrag opgesteld in de Iraanse stad Ramsar in 1971, voor de bescherming van wetlands en hun natuurwaarden. Bekend van onder andere de 1%-norm voor watervogels: indien minimaal 1% van de populatie van een soort op enig moment van het jaar in een gebied aanwezig is, wordt dit gebied internationaal relevant geacht. In Nederland zijn alle 42 Ramsar-gebieden tevens onderdeel van het Natura 2000-netwerk. <http://www.ramsar.org>.

Bonn Conventie

De *Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals* is een verdrag dat in 1979 op initiatief van de Verenigde Naties werd opgesteld om trekkende diersoorten te beschermen. Extra aandacht krijgen soorten die met uitsterven bedreigd zijn of anderszins internationale bescherming behoeven. Onder de conventie zijn verschillende overeenkomsten afgesloten, waaronder de *African Eurasian Waterbird Agreement* (AEWA). <http://www.cms.int> & <http://www.unep-aewa.org/>.

Bern Conventie

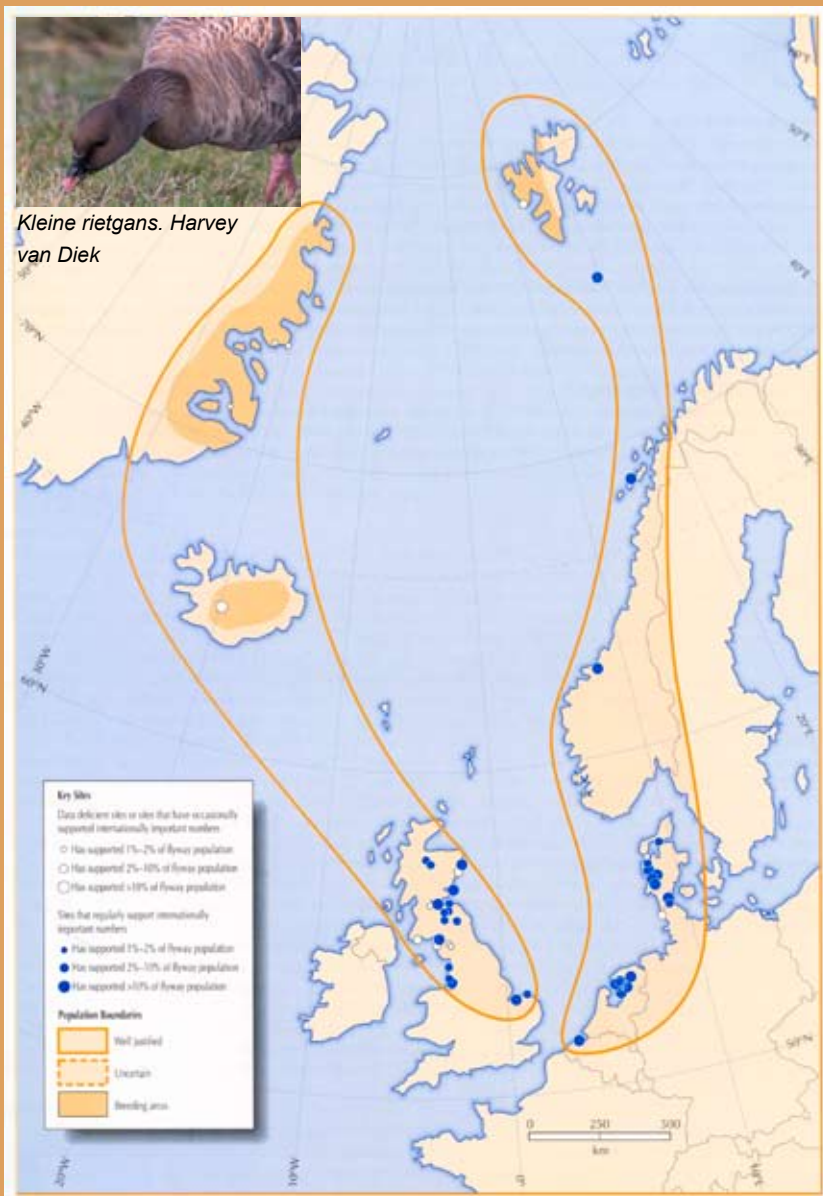
De *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats* is een verdrag van de Raad van Europa dat in 1979 in Bern werd gesloten, met het behoud van (met name bedreigde) wilde diersoorten en plantensoorten als doel. Het is in feite de voorloper van de Vogel- en Habitatrichtlijn. http://europa.eu/legislation_summaries/environment/nature_and_biodiversity/l28050_en.htm.

Europese Vogelrichtlijn

De *Vogelrichtlijn* is één van de bekendste richtlijnen en bevat Europese regels voor de bescherming en het beheer van de in de lidstaten voorkomende vogels. In Nederland is de Vogelrichtlijn (en de Habitatrichtlijn) verankerd in nationale wetgeving. Alle inheemse soorten zijn beschermd via de Flora- en faunawet. Gebieden die zijn aangewezen voor specifieke soorten van Bijlage I en een selectie van andere soorten genieten bescherming op grond van de Natuurbeschermingswet 1998. De Vogelrichtlijn-gebieden en Habitatrichtlijn-gebieden vormen samen het Natura 2000-netwerk, dat in Nederland 162 gebieden omvat. Een belangrijk doel is om in 2010 de achteruitgang van de biodiversiteit te stoppen. http://ec.europa.eu/environment/nature/index_en.htm & <http://www.natura2000.nl/> en pagina 17 van deze vogelbalans.

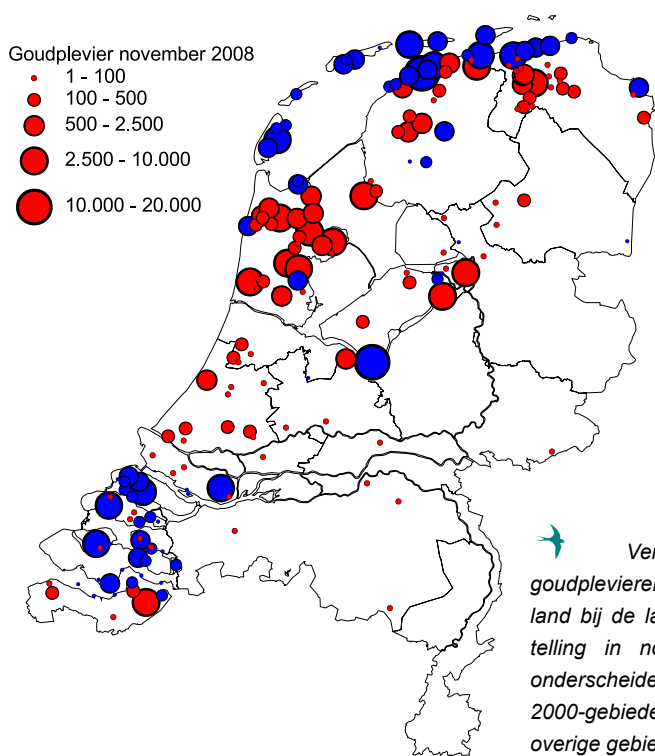
Convention on Biodiversity (CBD)

Bekrachtigd op de Biodiversiteitsconferentie in Rio de Janeiro in 1992 en ondertekend door 189 landen. Een belangrijk doel is om in 2010, het 'Internationale Jaar van de Biodiversiteit', de wereldwijde afname van de biodiversiteit tot staan te brengen. Voor de monitoring zijn een aantal indicatoren ontwikkeld om onder andere trends te volgen van indicatorsoorten, bedreigde en beschermde soorten en invasieve exoten. In een in 2008 gepresenteerd rapport stelt het Planbureau voor de Leefomgeving dat de afname van biodiversiteit in Nederland door het in gang gezette milieu- en natuurbeleid weliswaar is vertraagd, maar dat het waarschijnlijk onvoldoende is het 2010-doel te halen. Vooral het aantal bedreigde soorten neemt toe, evenals soorten die van internationaal belang zijn. <http://www.cbd.int> & <http://www.pbl.nl/nl/dossiers/biodiversiteit/index.html>.

Kruispunt van trekwegen

➤ Diverse vogelsoorten hebben verschillende geografisch gescheiden broedpopulaties met gescheiden trekwegen, zoals hier weergegeven voor de kleine rietgans die op Groenland/IJsland en op Spitsbergen broeden⁵. Kennis van trekwegen is belangrijk om de trends in aantallen en verspreiding goed te volgen en de 1%-normen adequaat te kunnen hanteren. Voor veel soorten is deze kennis gebaseerd op aflezingen dan wel vondsten van ringen, of afgeleid van met satellietzenders uitgeruste vogels (pagina 19). De kleine rietgans die op Spitsbergen nestelen (momenteel 63.000 individuen), concentreren zich in oktober-november vrijwel geheel in Zuidwest-Friesland. Dat ze zo lokaal pleisteren, maakt ze extra kwetsbaar, mede omdat de vogels voor hun voedsel sterk afhankelijk zijn van boerenland. De daar optredende problematiek rond landbouwschade beperkt zich niet tot ons land. In gebieden die tijdens de voorjaarstrek in Noord-Noorwegen worden aangedaan, blijkt veelvuldige verstoring van foeragerende vogels door boeren nadelig te zijn voor het noodzakelijke opvetten. Daarmee wordt het broedsucces verlaagd⁶.

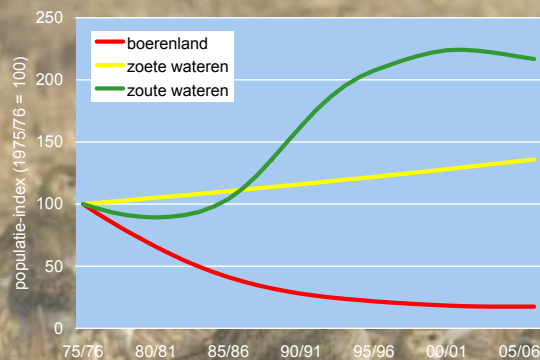
Nederlands boerenland – belangrijk tussenstation voor trekkende steltlopers

Bij vogels in het boerenland denken we vooral aan weidevogels in het voorjaar en aan zwanen, ganzen en smienten in de winter. Het Nederlandse boerenland, dat tot de productiefste van Europa behoort en ruim tweederde van Nederland beslaat, herbergt voor

veel van deze soorten ook in internationaal opzicht belangrijke aantallen. Ook enkele steltlopers als regenwulp, wulp, kempfaan, Kievit en goudplevier zijn tijdens de trek in hoge mate afhankelijk van het boerenland. Dat bleek wederom tijdens de (internationale) goudpleviertelling in oktober-november 2008. De soort heeft een grote beschermingsprioriteit vanuit de Vogelrichtlijn (vanwege een 'ongunstige staat van instandhouding'). Tot 30% van de totale populatie goudplevieren pleistert in Nederland, met een zwaartepunt in de provincies Groningen, Friesland, Noord-Holland en Zeeland.

De 170.000 getelde goudplevieren in november 2008 steken schril af bij de bijna 400.000 vogels in de jaren zeventig. De verspreiding is in de afgelopen jaren bovendien sterk veranderd. Meer en meer verplaatsen goudplevieren zich naar natte gebieden en de kuststrook van de Waddenzee. In agrarisch gebied in het binnenland neemt hun aantal juist af. Dit bleek in 2008 vooral uit een relatief schaars voorkomen in het binnenland van Friesland en in het rivierengebied. De leegloop van het agrarisch gebied wordt veroorzaakt door factoren als verdroging, mestinjectie en het scheuren en steeds hernieuwd inzaaien van grasland. Bovendien hebben veel percelen tegenwoordig in het najaar een dusdanig hoge grasmat dat een goudplevier er niet naar voedsel kan zoeken. Ook de verdichting van het landschap speelt een rol. Goudplevieren mijden open gebieden waar bebouwing en beplanting de horizon gaan domineren. Daar komt nog bij dat toenemende aantallen tot laat in het najaar blijven hangen in Noord-Europa, een gevolg van een zachter klimaat en het stopzetten van de jacht in Denemarken.

Goudplevieren nemen als doortrekker en overwinteraar toe in wetlands, vooral langs de kust. Tegelijk nemen de aantallen af in agrarisch gebied in het binnenland, dat door voortgaande intensivering en verdichting van het landschap aan kwaliteit heeft ingeboet.

De stand van de vogels in 2009

De tabel op de volgende twee pagina's geeft een samenvatting van alle vogelontwikkelingen in de afgelopen decennia. De gegevens laten zowel de ontwikkelingen op langere termijn zien, als in de laatste tien jaar. Zo kunnen recente ontwikkelingen worden afgezet tegen trends op lange termijn. Bij winter- en trekvogels worden 'watervogels' en 'wintervogels' onderscheiden. Watervogels zijn onder andere reigers, zwanen, ganzen eenden en steltlopers, soorten die in de winter voornamelijk aan natte gebieden zijn gebonden (deels ook agrarisch gebied). Tot de wintervogels behoren de soorten van droge habitats die hier in de winter vooral in het binnenland voorkomen, bijvoorbeeld houtduif, roek, spreeuw en geelgors.

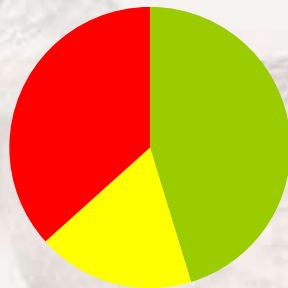
Bij de broedvogels is op de lange termijn, gerekend vanaf 1990, bij 79 van de 174 soorten (45%) sprake van een positieve trend. Daar staan 64 soorten (37%) tegenover die in aantal afnemen. Bij de recente ontwikkelingen, in de laatste tien jaar, is de verhouding tussen positieve en negatieve trends ongeveer gelijk. Het aantal soorten zonder duidelijke trend is echter groter doordat jaarlijkse fluctuaties een prominenter

rol spelen. Bij de wintervogels laat meer dan de helft van alle soorten (34 van de 64, ofwel 53%) vanaf 1980 groeiende aantallen zien. Positieve trends domineren ook bij de watervogels. Hier wordt bij 57% van alle soorten een toename gevonden. Recente tellingen wijzen wel op een kentering in de verhouding tussen toe- en afnemende soorten. Het aantal watervogelsoorten met rode cijfers is sinds 1998/99 verdubbeld.

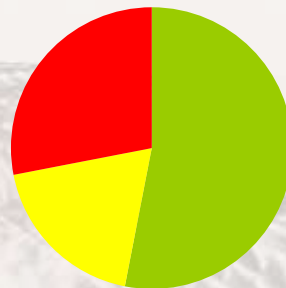
Stand van de vogels 2009

Samenvatting Nederlandse vogeltrends, onderscheiden naar toename (groen), afname (rood) en stabiele of onzekere trend (geel).

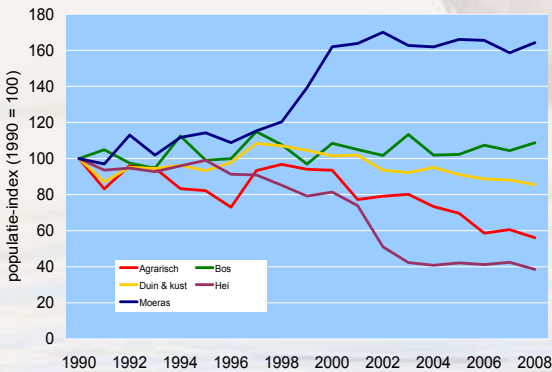
Samenvatting ontwikkelingen broedvogels na 1990

Samenvatting ontwikkelingen wintervogels na 1980

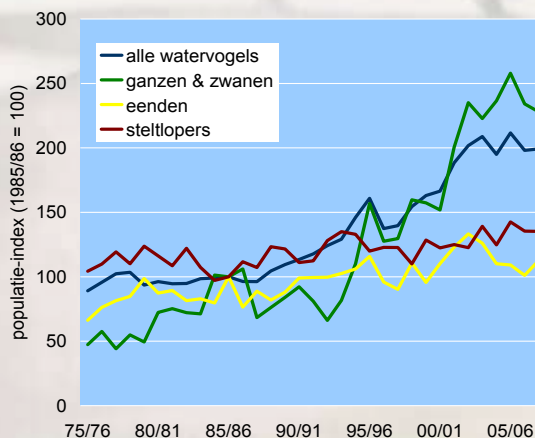

Samenvatting ontwikkelingen watervogels na 1975/76

De toename van veel broedvogels zegt lang niet alles over de algehele ontwikkelingen in Nederland. Eerder zagen we al dat veel Rode Lijst-soorten nog steeds onder druk staan. Dat geldt ook voor soorten die kenmerkend zijn voor heide en agrarisch gebied. Hun stand is sinds 1990 met 62% resp. 44% gedaald. Van enig herstel is geen sprake; de stand was in 2008 lager dan ooit. Ook vogels van duin en kust tenderen naar een afname, zij het niet zo sterk als beide bovengenoemde groepen. Daarentegen doen bosvogels en vooral moerasvogels het over het algemeen goed. De afname van vooral de soorten die kenmerkend zijn voor bepaalde landschappen betekent dat vogelgemeenschappen in Nederland steeds uniformer worden en dat kan gezien worden als een verarming van de biodiversiteit in Nederland.

De algehele toename van watervogels is één van de meest opvallende fenomenen in de afgelopen decennia. Alle soorten samen genomen vond een verdubbeling plaats sinds 1975/76. De toename van ganzen en zwanen was zelfs nog sterker. Deze bereikte een hoogtepunt in het seizoen 2005/06, toen grote aantallen naar Nederland afzakten vanwege koude ten noordoosten van ons land. Sindsdien zwakt de groei wat af. Bij verschillende soorten neemt ook het broedsucces af. Bij de kleine zwaan worden al enige tijd dalende aantallen geteld, een gevolg van internationale populatieontwikkelingen.

Overzicht van de populatie-ontwikkelingen per soort zoals vastgesteld met de vogelmeetnetten van SOVON en CBS. Trends van wintervogels komen uit het Punt Transect Tellingen project (PTT), van watervogels uit het Watervogelproject, van algemene broedvogels uit het Broedvogel Monitoring Project (BMP) en van zeldzame broedvogels en kolonievogels uit het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB). Behalve het PTT, maken al deze meetnetten deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring van de Rijksoverheid. De trends zijn uitgesplitst naar twee tijdsperioden: de eerste vanaf het begin van de tellingen, de tweede betreft de laatste 10 jaar. Voor meer informatie, zie www.sovon.nl

WINTERVOGELS	1980-2008	1999-2008	WATERVOGELS	1975/76-2007/08	1998/99-2007/08
Blauwe Kiekendief	●	●	Aalscholver	●	●
Bonte Kraai	●	●	Bergeend	●	●
Boomklever	●	●	Blauwe Reiger	●	●
Boomkruiper	●	●	Bontbekplevier	●	●
Buizerd	●	●	Bonte Strandloper	●	●
Ekster	●	●	Brandgans	●	●
Fazant	●	●	Brilduiker	●	●
Frater	●	●	Dodaars	●	●
Gaai	●	●	Drieteenstrandloper	●	●
Geelgors	●	●	Dwerggans	●	●
Glanskop	●	●	Eider	●	●
Goudhaantje	●	●	Fuut	●	●
Goudvink	●	●	Geoorde Fuut	●	●
Graspieper	●	●	Goudplevier	●	●
Groene Specht	●	●	Grauwe Gans	●	●
Groenling	●	●	Groenpootruiter	●	○
Grote Bonte Specht	●	●	Grote Canadese Gans	●	●
Grote Gele Kwikstaart	●	●	Grote Mantelmeeuw	●	●
Grote Lijster	●	●	Grote Zaagbek	●	●
Havik	●	●	Grote Zilverreiger	●	●
Heggenmus	●	●	Grutto	●	○
Holenduif	●	●	Kanoet	●	●
Houtduif	●	●	Kievit	●	●
Huismus	●	●	Kleine Rietgans	●	●
IJsvogel	●	●	Kleine Zilverreiger	●	●
Kauw	●	●	Kleine Zwaan	●	●
Keep	●	●	Kluut	●	●
Klapkester	●	●	Knobbelzwaan	●	●
Kneu	●	○	Kokmeeuw	●	●
Koolmees	●	●	Kolgans	●	●
Koperwiek	●	●	Krakeend	●	●
Kramsvogel	●	●	Krombekstrandloper	●	○
Kruisbek	●	○	Krooneend	●	●
Kuifmees	●	●	Kuifduiker	●	●
Matkop	●	●	Kuifeend	●	●
Merel	●	●	Lepelaar	●	●
Patrijs	●	○	Meerkoet	●	●
Pimpelmees	●	●	Middelste Zaagbek	●	●
Putter	●	●	Nijlgans	●	●
Raaf	●	○	Nonnetje	●	○
Rietgors	●	○	Pijlstaart	●	●
Ringmus	●	●	Rosse Grutto	●	●
Roek	●	●	Rotgans	●	●
Roodborst	●	●	Scholekster	●	●
Ruigpootbuizerd	●	○	Slobeend	●	○
Sijs	●	●	Smient	●	●
Slechtvalk	●	●	Steenloper	●	●
Smelleken	●	○	Stormmeeuw	●	●
Sneeuwgors	●	○	Strandplevier	●	●
Sperwer	●	●	Tafeleend	●	●
Spreeuw	●	●	Taigarietgans	○	○
Staatmees	●	●	Toendrarietgans	●	●
Torenvalk	●	●	Topper	●	○
Turkse Turtel	●	●	Tureluur	●	●
Veldleeuwerik	●	●	Waterhoen	●	●
Vink	●	●	Wilde Eend	●	●
Vuurgodhaan	●	●	Wilde Zwaan	●	○
Waterpieper	●	○	Wintertaling	●	○
Winterkoning	●	●	Wulp	●	●
Witte Kwikstaart	●	○	Zilvermeeuw	●	●
Zanglijster	●	○	Zilverplevier	●	●
Zwarte Kraai	●	●	Zwarte Ruiters	●	●
Zwarte Mees	●	○	Zwarte Zee-eend	○	●
Zwarte Specht	●	○			

● afname ● toename
 ● stabiel ○ onzeker

BROEDVOGELS	1990-2008	1999-2008		1990-2008	1999-2008
Aalscholver	●	●	Krooneend	●	●
Appelvink	●	●	Kruisbek	●	○
Baardman	○	○	Kuifeend	●	●
Barmsijs	○	○	Kuifleeuwerik	●	●
Bergeend	●	●	Kuifmees	●	●
Blauwborst	●	●	Kwak	●	●
Blauwe Kiekendief	●	●	Kwartel	●	●
Blauwe Reiger	●	●	Kwartelkoning	●	●
Boerenzwaluw	●	●	Lepelaar	●	●
Bontbekplevier	●	●	Matkop	●	●
Bonte Vliegenvanger	●	●	Meerkoet	●	●
Boomklever	●	●	Merel	●	●
Boomkruiper	●	●	Middelste Zaagbek	●	●
Boomleeuwerik	●	●	Nachtegaal	●	●
Boompieper	●	●	Nachtzwaluw	●	●
Boomvalk	●	●	Nijlgans	●	●
Bosrietzanger	●	●	Noordse Stern	●	●
Bosuil	●	●	Oeverloper	●	○
Braamsluiper	●	●	Oeverzwaluw	●	●
Brandgans	●	●	Ooievaar	●	●
Briduiker	○	●	Ortolaan	●	●
Bruine Kiekendief	●	●	Paapje	●	○
Buizerd	●	●	Patrijs	●	●
Dodaars	●	●	Pijlstaart	○	○
Duinpieper	●	●	Pimpelmees	●	●
Draaihals	●	●	Porseleinhoen	●	●
Dwergstern	●	●	Purperreiger	●	●
Eider	●	●	Putter	●	●
Ekster	●	●	Raaf	●	●
Fazant	●	●	Ransuil	●	○
Fitis	●	●	Rietgors	●	●
Fluiter	●	●	Rietzanger	●	●
Fuut	●	●	Ringmus	●	●
Gaai	●	●	Roek	●	●
Geelgors	●	●	Roerdomp	●	●
Gekraagde Roodstaart	●	●	Roodborst	●	●
Gele Kwikstaart	●	●	Roodborsttapuit	●	●
Geoorde Fuut	●	●	Rosse Stekelstaart	●	●
Gierzwaluw	○	○	Scholekster	●	●
Glanskop	●	●	Sijs	●	●
Goudhaan	●	●	Slechtvalk	●	●
Goudvink	●	●	Slobeend	●	●
Grasmus	●	●	Smient	●	●
Graspieper	●	●	Snor	●	●
Grauwe Gans	●	●	Sperwer	●	●
Grauwe Gors	●	●	Spotvogel	●	●
Grauwe Kiekendief	●	●	Spreeuw	●	●
Grauwe Klauwier	●	●	Sprinkhaanzanger	●	●
Grauwe Vliegenvanger	●	●	Startmees	●	●
Groene Specht	●	●	Steenuil	●	○
Groenling	●	●	Steltkluit	○	○
Grote Bonte Specht	●	●	Stormmeeuw	●	●
Grote Gele Kwikstaart	●	●	Strandplevier	●	●
Grote Karekiet	●	●	Tafeleend	●	●
Grote Lijster	●	●	Tapuit	●	●
Grote Mantelmeeuw	●	●	Tjiftjaf	●	●
Grote Stern	●	○	Torenvalk	●	●
Grote Zilverreiger	●	●	Tuinfluiter	●	●
Grutto	●	●	Turkse Tortel	●	●
Havik	●	●	Tureluur	●	●
Heggenmus	●	●	Veldleeuwerik	●	●
Holenduif	●	●	Velduil	●	●
Houtduif	●	●	Vink	●	●
Huismus	●	●	Visdief	●	●
Huiszwaluw	●	●	Vuurgoudhaan	●	●
IJsvogel	●	●	Waterhoen	●	●
Kauw	●	●	Waterral	●	●
Kemphaan	●	●	Watersnip	●	●
Kerkuil	●	●	Wielewaal	●	●
Kievit	●	●	Wilde Eend	●	●
Klapenkster	●	●	Winterkoning	●	●
Kleine Bonte Specht	●	●	Wintertaling	●	●
Kleine Karekiet	●	●	Witte Kwikstaart	●	●
Kleine Mantelmeeuw	●	●	Woudaap	●	●
Kleine Plevier	●	●	Wulp	●	●
Kleine Zilverreiger	●	●	Zanglijster	●	●
Kluut	●	●	Zilvermeeuw	●	●
Kneu	●	●	Zomertaling	●	●
Knobbelzwaan	●	●	Zomertortel	●	●
Koekoek	●	●	Zwarte Kraai	●	●
Kokmeeuw	●	●	Zwarte Mees	●	●
Kolgans	●	●	Zwarte Roodstaart	●	●
Koolmees	●	●	Zwarte Specht	●	●
Korhoen	●	○	Zwarte Stern	●	●
Krakeend	●	○	Zwartkop	●	●
Kramsvogel	●	○	Zwartkopmeeuw	●	●

Stand van de vogels 2009

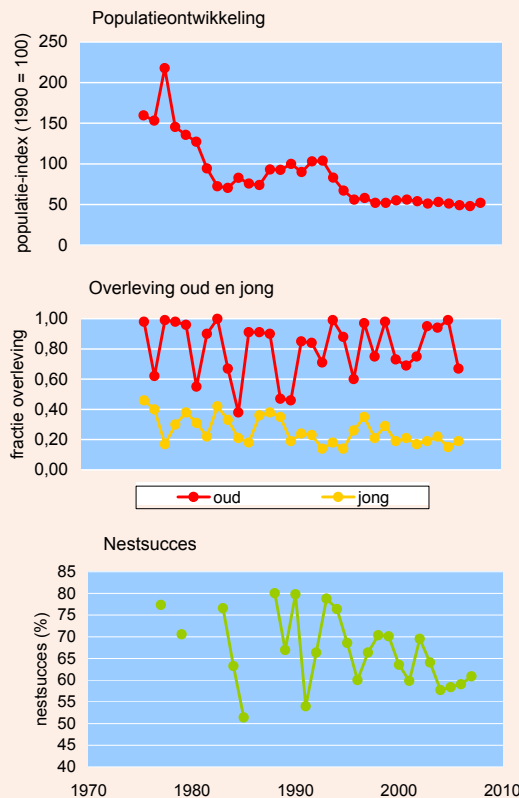
Weidevogellandschap met grutto. Ruben Smit / BB

Vogels van het boerenland blijven het slecht doen, zij het dat de aantallen van de meeste soorten in 2008 weinig veranderden ten opzichte van 2007. Dit betekent voor de meeste soorten echter niet meer dan kwakkelen op laag niveau. De kempfaan staat op het punt als Nederlandse broedvogel te verdwijnen.

Geïntegreerde monitoring van populaties belangrijk

Door onderzoek te doen aan broedsucces en overleving kan worden nagegaan welke oorzaken ten grondslag liggen aan veranderingen in de vogelstand. Standvogels hoeven weliswaar niet twee keer per jaar een trektocht tussen de broedgebieden en de winterkwartieren te maken, maar hun standvastigheid maakt ze des te gevoeliger voor veranderingen in de eigen omgeving. De steenuil is een van de weinige vogels waarvoor we in Nederland beschikken over langjarige gegevens van zowel de landelijke broedvogelaantallen als de onderliggende demografische parameters broedsucces en overleving. De broedpopulatie is in de laatste decennia aanzienlijk kleiner geworden. Tegelijkertijd nam de overleving van volwassen vogels, ondanks fluctuaties, niet structureel af. Dat geldt echter wel voor de overleving van steenuilen in hun eerste levensjaar¹¹, en ook voor het broedsucces. De jongenoverleving verklaart het grootste deel van de jaarlijkse fluctuaties in de populatiegrootte in recente decennia, maar niet de sterke afname in de jaren zeventig. Toen waren zowel jongenoverleving als reproductie nog relatief hoog. Wel vond er buitengewoon veel emigratie plaats, wat wijst op een belangrijke rol van direct verlies van broedhabitat (o.a. door het massaal ruimen van hoogstamboomgaarden). De huidige problemen bij steenuilen lijken zich vooral af te spelen in de nestfase en de eerste periode na uitvliegen. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen in hoeverre dit gerelateerd is aan voedselproblemen en/of predatie.

Ontwikkelingen in het aantal steenuilen, de overleving van volwassen en jonge steenuilen en het nestsucces.

Steenuil. Han Bouwmeester

Aalscholver. Arie Ouwerkerk

De stand van de aalscholver schommelt momenteel rond de 22.000 broedparen; van een echte toename is geen sprake meer. Buiten de broedtijd nemen de aantallen in sommige jaren wat toe, in andere weer af, zoals in de koude winter van 2008/2009. De aalscholver is één van de soorten die anticipeert op zachtere winters en die dicht bij zijn broedkolonies is gaan overwinteren. Nederland is dan ook als overwinteringsgebied aantrekkelijker geworden.

Trekwegen en klimaatveranderingen

Trekwegen en overwinteringsgebieden van vogels zijn continu in beweging. Klimaatveranderingen hebben hierop grote invloed. Dat uit zich onder andere in verschuivingen van winterkwartieren, verkorting van trekwegen en veranderende trekpatronen. Problematisch wordt het vooral als het uitgebalanceerde netwerk van tussenstops tussen broed- en overwinteringsgebieden uit elkaar valt. Vogels moeten zich dan aanpassen aan de nieuwe omstandigheden, maar of dat lukt verschilt van soort tot soort en hangt ook af van de beschikbaarheid van alternatieven. Vogeltellingen leveren eerste signalen over de veranderingen die op stapel staan.

Hans Gebuis / BB

Trekwegen en klimaatveranderingen

Warmere winters en verschuivende winterkwartieren

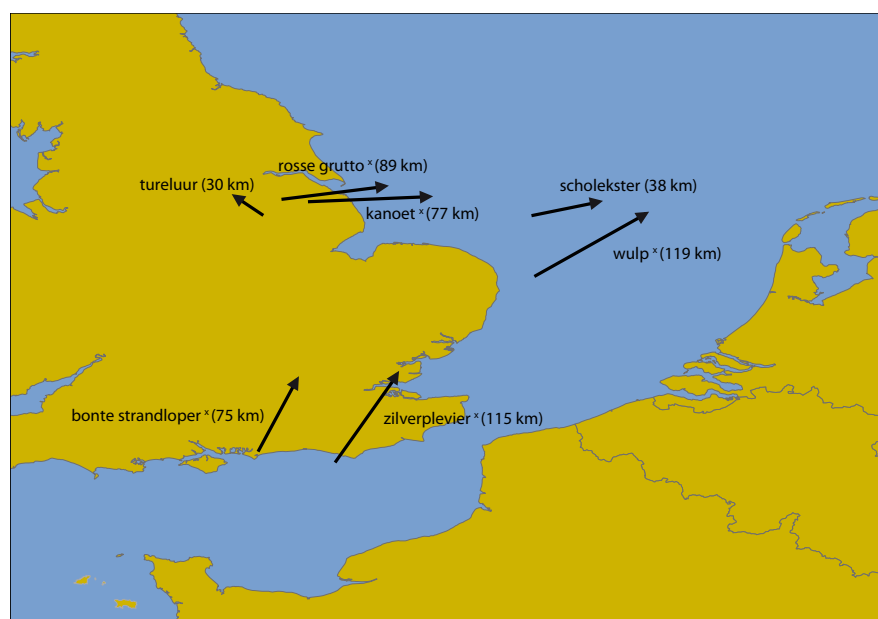
Het Noordwest-Europese winterkwartier van verschillende steltlopers is in de afgelopen decennia verschoven. Als reactie op hogere wintertemperaturen schoof het centrum van hun winterverspreiding geleidelijk op in (voornamelijk) noordoostelijke richting, tot 115 km bij de zilverplevier⁷. Dat lijkt weinig, maar vormt wel een belangrijke oorzaak van de geconstateerde aantalstoename tijdens de Nederlandse hoogwatertellingen. Eerder al bleken overwinterende steltlopers in Groot-Brittannië zich onder invloed van mildere winters te verplaatsen van estuaria aan de westkust naar de oostkust. Veel trekvogels, met name kortafstandstrekkingen, hebben in de afgelopen decennia hun trekwegen verkort, zo laat een recente analyse van terugmeldingen van in Nederland geringde vogels zien⁸. Bij de helft van de 24 geanalyseerde soorten was in de afgelopen 70 jaar sprake

van een significante verkorting van de trek naar het overwinteringsgebied. In warmere winters bleven de vogels dichterbij huis dan in koude winters. Naar wordt aangenomen is het dichterbij de broedplaatsen overwinteren voordelig in de concurrentieslag om de beste broedplaatsen in het voorjaar.

Zilverplevier. Harvey van Diek

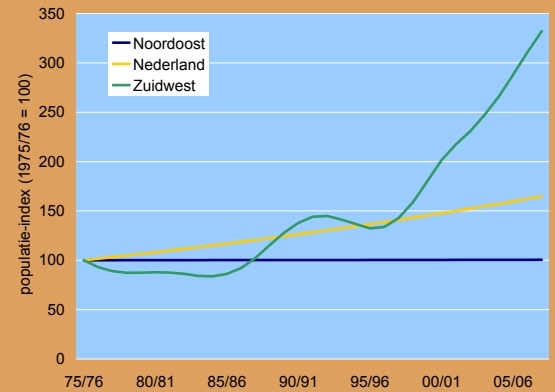
Bij overwinterende zilverplevieren in Europa schoof het centrum van het winterareaal in de afgelopen decennia 115 km in noordoostelijke richting op, zo blijkt uit een analyse waarin ook resultaten van de Nederlandse watervogeltellingen werden meegenomen⁷.

De kaart laat voor zeven steltlopers de verandering in het centrum van het winterareaal zien, gebaseerd op tellingen van watervogels in januari in de afgelopen 30 jaar⁷. Bij vijf van de zeven soorten (rosse grutto, kanoet, wulp, bonte strandloper en zilverplevier) vond een significante verschuiving van het winterareaal plaats, voornamelijk in noordoostelijke richting. Bij de wulp spelen niet alleen warmere winters een rol, maar ook afgenomen jachtdruk in Denemarken. Eerder onderzoek bij ganzen liet al zien dat watervogels bepaalde regio's geheel kunnen mijden vanwege de jacht⁹. Variatie in jachtdruk kan dus een belangrijke aanvullende drijfveer zijn achter verschuivingen van (winter)concentraties.

Nederland meer in trek bij zuidelijke soorten

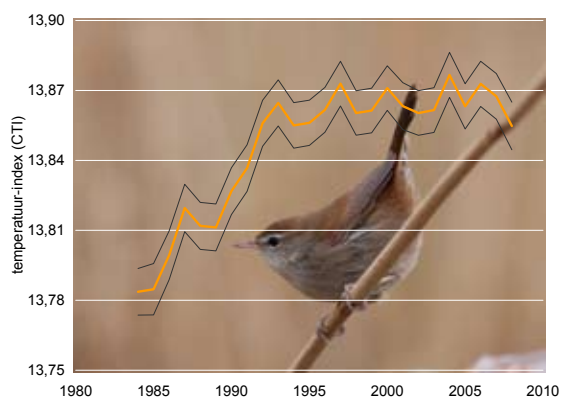
Als reactie op hogere wintertemperaturen in Europa valt bij ons een afname te verwachten van soorten die vooral ten noorden van ons land overwinteren. Dergelijke afnames zijn er wel (taigarietgans, grote zaagbek, nonnetje), maar ze worden overschaduwde door gelijkblijvende of licht groeiende aantallen bij andere soorten, zoals de wilde zwaan, waarvan de wereldpopulatie recent sterk toeneemt. Andersom zijn soorten die overwegend ten zuiden of ten westen van Nederland de winter doorbrengen, inderdaad tegenwoordig talrijker aan het worden, vooral sinds de laatste koude winter van 1996/97. De sterkste groei van de winteraantallen zien we bij een aantal steltlopers, waaronder kluut, zilverplevier, drieteenstrandloper, rosse grutto en zwarte ruiter. Ook een zuidelijke overwinteraar als de lepelaar keert vroeger terug en wordt steeds vaker midden in de winter aangetroffen. Indien de huidige trend naar zachte winters doorzet, zullen vogels die naar Nederland trekken om er te overwinteren waarschijnlijk steeds vroeger weer vertrekken. Een dergelijk proces is al zichtbaar bij de kleine zwaan, die tegenwoordig een maand eerder uit Nederland vertrekt dan 15 jaar geleden. Hoe ingrijpend de veranderingen zijn, blijkt ook bij de kolgans. Deze soort neemt sterk af in het uiterste zuidwesten van zijn overwinteringsareaal. In Groot-Brittannië daalden de winteraantallen in de laatste drie decennia met 70% en blijven concentraties steeds meer beperkt tot de oostkust. Het is aannemelijk dat de van oorsprong in Groot-Brittannië overwinterende vogels tegenwoordig deels in België of Nederland verblijven.

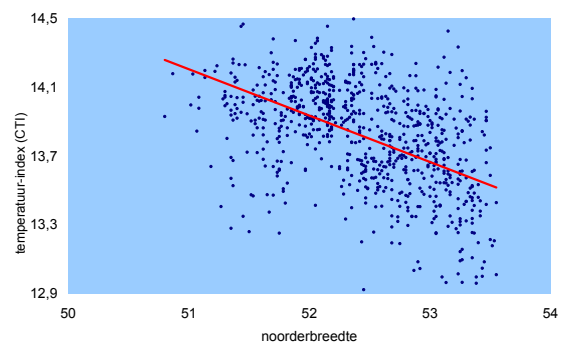
De grootste aantalsveranderingen onder de wintergasten in Nederland manifesteren zich bij soorten die overwegend ten zuidwesten van Nederland overwinteren. De figuur geeft de gemiddelde trend weer voor de aantallen in de maanden december-februari, uitgesplitst naar soorten die ten zuidwesten van Nederland overwinteren (25 soorten), soorten die vooral in Nederland zelf overwinteren (13) en soorten die de winter overwegend ten noordoosten van Nederland doorbrengen (11).

Opwarmende vogelgemeenschappen bij broedvogels

Veranderingen in trekgedrag hebben ook invloed op broedvogels. Ze leiden onder meer tot een vroegere aankomst uit de overwinteringsgebieden en een vroeging van de eileg. Daarnaast zijn er voorbeelden van broedvogels uit Zuid-Europa, waarvan de verspreiding naar het noorden oprukt. Een in Frankrijk ontwikkelde methode demonstreert heel overtuigend de veranderingen voor de hele broedvogelgemeenschap⁸. De 'temperatuurindex van vogelgemeenschappen' blijkt sinds 1984 sterk toe te nemen, het sterkst in de periode tot midden jaren negentig. Dat betekent dat de 'warmteminnende' soorten, met een zuidelijke verspreiding binnen Europa, toenemen en de 'koudeminnende', noordelijke soorten afnemen. Deze verandering blijft evenwel achter bij de toename in de voorjaarstemperatuur in Nederland.

Populaties van 'warmteminnende' soorten doen het relatief beter dan die van 'koudeminnende' soorten. Weergegeven is de trend in de 'temperatuurindex van vogelgemeenschappen' tussen 1984 en 2007 in Nederland (met standaardfout). Als basis dienden de telgebieden van het Broedvogel Monitoring Project (BMP).

Hoe noordelijker de ligging van een telgebied van het Broedvogel Monitoring Project (BMP), hier weergegeven als breedtegraad, hoe meer 'koudeminnende' broedvogelsoorten er voorkomen, en andersom. De 'temperatuurindex van vogelgemeenschappen' wordt berekend door van alle afzonderlijke broedvogels een 'voorkeurstemperatuur' te bepalen, afgeleid uit de gemiddelde temperatuur in zijn huidige Europese broedareaal¹⁰. Vervolgens kan voor elk willekeurig gebied (in dit geval BMP-telgebieden) de gemiddelde temperatuurindex worden vastgesteld van de daar voorkomende soorten en hun aantallen. Langjarige veranderingen in de 'temperatuurindex' kunnen zodoende worden vastgelegd en signaleren hoe de broedvogelbevolking reageert op klimaatveranderingen.

Vogels in Natura 2000-gebieden

De Europese Vogelrichtlijn is één van de belangrijkste peilers onder het Nederlandse natuurbeleid voor vogels. Nederland kent 78 gebieden die vanwege hun broedvogels en winter- en trekvogels zijn aangewezen als Vogelrichtlijngebied en onderdeel zijn van het Natura 2000-netwerk. Vogelgegevens verzameld door de vrijwilligers van SOVON zijn niet alleen cruciaal gebleken voor de aanwijzing en begrenzing van de gebieden, ze zijn ook van belang bij de uitwerking van de beheerplannen, de monitoring van de verdere ontwikkelingen en het beoordelen van ruimtelijke ingrepen per gebied.

Natura 2000-gebieden

Leendert Noordzij / BB

Doelstellingen en monitoring

Door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit zijn recent doelstellingen geformuleerd voor het voorkomen van beschermde vogelsoorten, teneinde een duurzaam behoud van de populatie mogelijk te maken. Deze zogenaamde 'instandhoudingsdoelen' (www.minlnv.nl) verschillen per soort en zijn voor zowel de landelijke situatie als de afzonderlijke Natura 2000-gebieden bepaald. Tevens is vastgelegd of er ten opzichte van de uitgangssituatie gestreefd wordt naar verbetering (herstel) of alleen behoud van de populatie. De wijze waarop de doelen bereikt moeten worden, is onderdeel van beheerplannen die momenteel voor elk Natura 2000-gebied nader worden uitgewerkt. De vogeldoelen worden uitgedrukt in het gewenste aantal broedparen of, bij winter- en trekvogels, het gemiddelde aantal individuen tijdens alle watervogeltellingen in een seizoen. Analyse van recente tellingen geeft dus snel inzicht of populaties zich al dan niet ten goede ontwikkelen ten opzichte van de doelstellingen.

Gebiedsdoelen geconfronteerd met recente tellingen

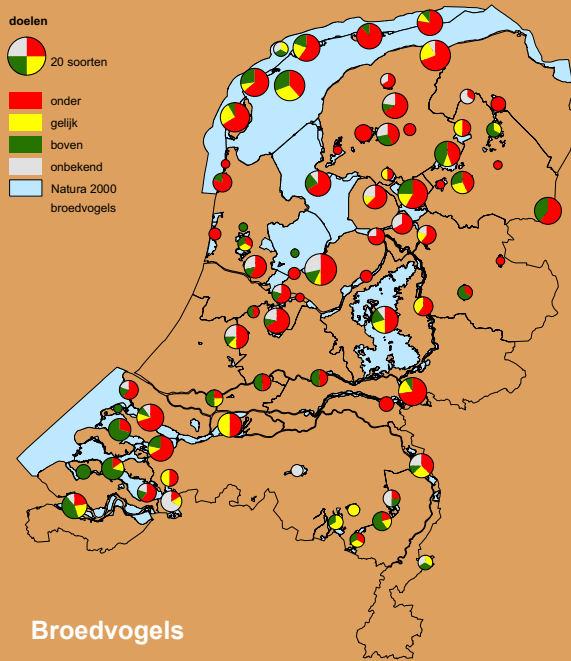
Een blik op de kaart (pag. 18) leert dat de doelstellingen in een groot aantal Vogelrichtlijngebieden nog niet zijn bereikt in de afgelopen vijf jaar. Bij de broedvogels zijn er 48 van de 74 gebieden (62%) waar ten minste de helft van de soorten onder de geformuleerde doelen zit. Bij winter- en trekvogels zijn dat 33 van de 53 gebieden (62%). Deels komt dit doordat sommige Natura 2000-gebieden zijn aangewezen omwille van één of enkele soorten die het momenteel slecht doen. Er zijn echter ook grote en bekende natuurgebieden waar de nagestreefde doelen veelal niet worden bereikt. Voorbeelden zijn de Oostvaardersplassen en Lepelaarplassen, de Gelderse Poort en de Uiterwaarden van de IJssel. Op de Randmeren contrasteren bij winter- en trekvogels goede ontwik-

kelingen op de Veluwerandmeren, Ketelmeer en Vossemeer met slechte cijfers voor Eemmeer, Gooimeer en Zwarte Meer. Bij broedvogels vallen de nog te lage aantallen op de meeste Waddeneilanden en in het Lauwersmeer op.

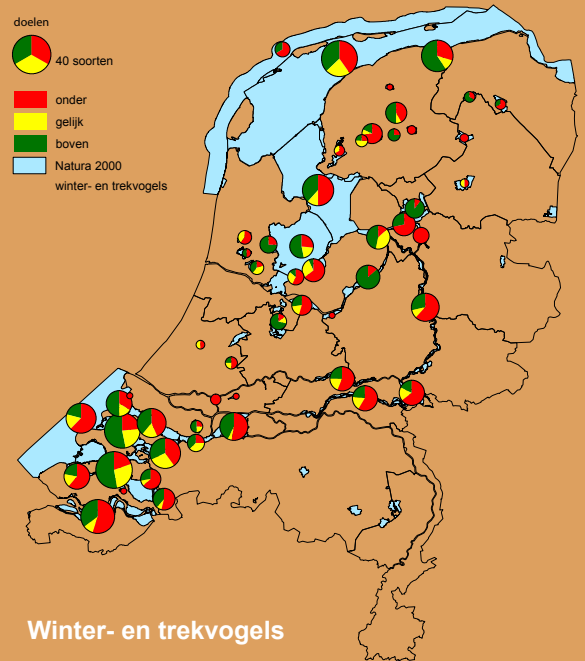
De oorzaken van deze ontwikkelingen zijn divers. Enkele grotere wateren (o.a. Volkerakmeer, Veerse Meer) kregen in de afgelopen jaren te maken met verslechterende waterkwaliteit, wat zijn weerslag had op het voorkomen van watervogels. In de uiterwaarden van de rivieren, soms ook elders, namen verschillende zwanen en ganzen af. Ze zijn hier sterk afhankelijk van agrarisch beheerde graslanden en ondervinden problemen met extensivering van grondgebruik, zoals die in het kader van natuurontwikkeling plaatsvindt¹².

Kluten. Hendrik van Kampen / BB

Broedvogels

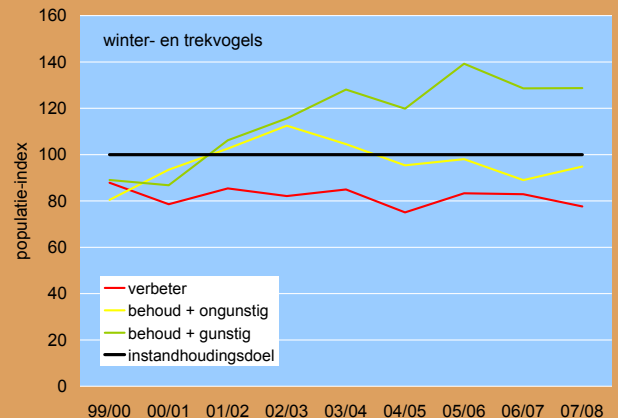
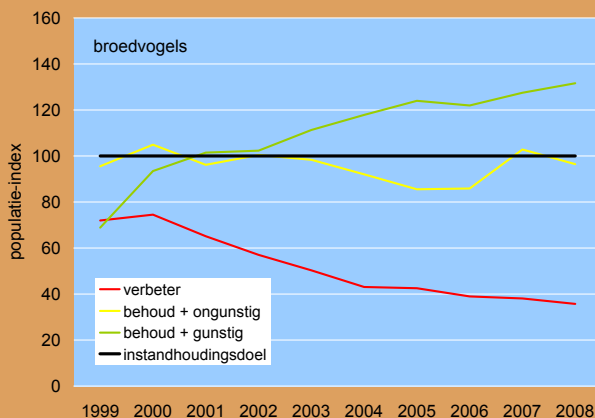
Winter- en trekvogels

De kaart geeft aan hoe de getelde aantallen in de afgelopen jaren zich verhouden tot de vastgestelde 'instandhoudingsdoelen' per vogelrichtlijngebied (broedvogels 2003-2007; winter- en trekvogels 2003/04 t/m 2007/08). Gebieden die voor broedvogels kwalificeren (74) en gebieden die voor winter- en trekvogels kwalificeren (53) zijn afzonderlijk weergegeven. De grootte van de bollen staat voor het aantal vogelsoorten op grond waarvan een gebied is aangewezen. De onderverdeling geeft aan hoeveel soorten (%) onder, gelijk aan of boven het 'instandhoudingsdoel' zaten; bij broedvogels ontbreken sommige soorten/gebieden in de analyse vanwege ontoereikende monitoringgegevens (tellers gezocht!). Om rekening te houden met jaarlijkse fluctuaties zijn aantallen die minder dan 10% van het 'instandhoudingsdoel' afweken beschouwd als overeenkomend met het doel. De juridische interpretatie kan hier overigens van afwijken.

Nog geen herstel bij soorten met verbeterdoelen

Ook landelijk worden de voorgestelde doelen in veel opzichten nog niet gehaald. Alleen bij soorten die al in een 'gunstige staat van instandhouding' verkeerden, en waar het beleid is gericht op behoud van de populatie, zitten zowel broedvogels als winter- en trekvogels in de lift. De doelen worden hier bij veel soorten ruimschoots gehaald. Bij soorten waar het beleid eveneens is gericht op behoud van de populatie, maar die ten tijde van de aanwijzing in een 'ongunstige staat van instandhouding' verkeerden, zitten de aantallen in de meeste jaren dicht in de buurt van de doelstellingen. Alleen bij verschillende winter- en trekvogels manifesteert zich in deze categorie in de

afgelopen vijf jaar een gestage afname, onder andere bij kleine zwaan, tafeleend, zwarte zee-eend, grote zaagbek, meerkoet en Kievit. Soorten waarvoor verbetering van de populatie wordt nagestreefd, doen het duidelijk nog slechter. Bij enkele winter- en trekvogels, waaronder topper, eider, scholekster en grutto, wordt de doelstelling bij lange na niet gehaald. Ze laten geen herstel zien, maar ook geen verdere afname. Die is er wel bij enkele broedvogels die maar blijven afnemen. De meest uitgesproken negatieve trends vinden we hier bij blauwe kiekendief, strandplevier, kempahaan, velduil en draaihals. De tellingen in de komende jaren moeten uitwijzen of de situatie zal verbeteren als gevolg van verdere implementatie van de Vogelrichtlijn en uitvoering van de beheerplannen.

Trend in broedvogels en winter- en trekvogels, voor soorten met resp. (1) een landelijke verbeteropgave, (2) een landelijke behoudsdoelstelling maar met een 'slechte staat van instandhouding', en (3) een landelijke behoudsdoelstelling met een 'gunstige staat van instandhouding'. Weergegeven is de gezamenlijke index van alle soorten binnen één groep, afgezet tegen de nagestreefde landelijke doelstellingen (instandhoudingsdoel = 100).

Vogeltrek met moderne techniek op de voet gevolgd

Moderne technieken als het gebruik van satellietzenders leggen het netwerk aan pleisterplaatsen op de de trek feilloos bloot. En ze laten zien hoe lang de vogels onderweg nodig hebben om bij tanken en onder welke omstandigheden ze besluiten verder te vliegen of hun trekvlucht te onderbreken. Resultaten van zenderstudies onthullen vaak ook nieuwe gebieden die vogels onderweg aandoen, maar tot dusverre onbekend waren gebleven. Informatie over de trekstrategie die de vogels erop na houden is van groot belang. Immers, alleen met kennis over het gebruik van tussenstops zijn die gebieden adequaat te beschermen en ontstaat inzicht in de eventuele problemen die vogels onderweg tegenkomen.

Hendrik van Kampen / BB

Vogeltrek en moderne techniek

Zendertechniek

Het gebruik van een GPS (*Global Positioning System*) voor plaatsbepaling tijdens bijvoorbeeld een vakantie is inmiddels gemeengoed. Een GPS kan echter ook worden gebruikt om de trekwegen of foerageergebieden van vogels nauwkeurig in kaart te brengen. De vogels worden daartoe uitgerust met een zender die heel precieze locaties doorgeeft aan een satelliet of andere ontvanger. De zender wordt bij grotere vogels, zoals ganzen en zwanen, meestal als een soort rugzakje aangebracht, bij kleinere soorten zoals steltlopers in de buikholte. De vogels ondervinden hier geen last van en gedragen zich volkomen natuurlijk. Het gebruik van zenders heeft grote voordelen boven bijvoorbeeld het aanbrengen van kleurringen of halsbanden. Dan bepaalt namelijk het activiteitsgebied van vogelaars waar de vogels worden afgelezen. Buiten Nederland en enkele andere West-Europese landen wordt de spoeling dan snel dunner. Bovendien geven zenders informatie door over vlieghoogte en vliegsnelheid, zodat bijvoorbeeld de exacte invloed van weersomstandigheden op de trekvlucht inzichtelijk wordt. Dat betekent niet dat kleurmerken in onbruik zullen raken. Ze gaan doorgaans lang mee, kunnen op grotere aantallen vogels worden toegepast en geven tevens inzicht in overleving, plaatstrouw en partnerkeuze.

Trekwegen ontrafeld

In 2008 en 2009 zijn verschillende brandganzen en grote meeuwen door een internationaal onderzoeksteam van satellietzenders voorzien^{13,14}. Het kaartje geeft de verplaatsingen weer van een brandgans die in februari 2009 bij Anjum in Noordoost-Friesland een satellietzender kreeg. De peilingen van de satelliet laten zien dat deze gans tot half mei in de Waddenzee bleef om op te vetten, en vervolgens via slechts enkele tussenstops op 8 juni arriveerde op de broedplaats, het eiland Kolguev in de Barentsz Zee. De

trekstrategie die deze vogel erop nahield is typerend voor een groot deel van de Russische brandganzen, die vanuit de Waddenzee in vlot tempo naar de toendra vliegen. Ze worden daartoe mede gedwongen doordat traditionele voorjaarspleisterplaatsen in het Oostzeegebied als gevolg van populatietoename 'vol' zijn geraakt¹⁵. Net als bij rotganzen is de Waddenzee dus belangrijk om voldoende conditie op te bouwen voor de trek en het broedseizoen.

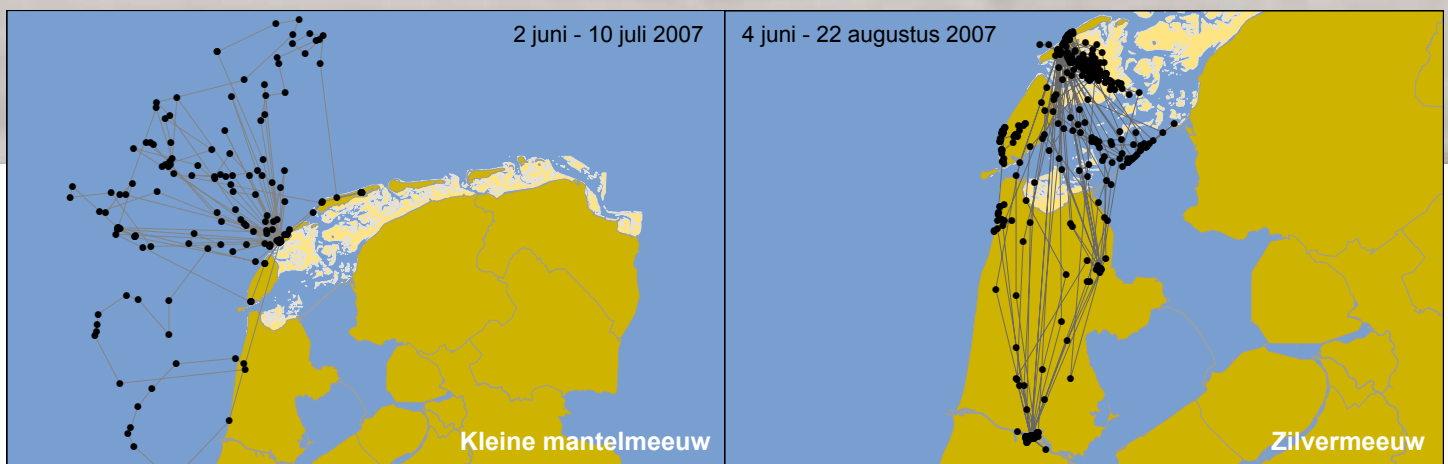
➤ Satellietpeilingen geven een fraai inzicht in trekbewegingen en het gebruik van tussenstops tijdens de trek, zoals hier weergegeven voor een brandgans en een kolgans in het voorjaar van 2009¹⁶.

Een heel andere strategie volgen kolganzen. Zij beginnen Nederland soms al in januari te verlaten (laatste doorgaans eind maart en begin april) en trekken via een netwerk van tussenstops naar hun broedgebieden op de Russische toendra. Ze houden daarbij een koers aan die veel meer dan bij brandganzen door het binnenland loopt, meestal via overstromde rivierdalen in het oosten van Duitsland, Polen, Wit-Rusland en Rusland. De vogel op de kaart (pag. 19) is al sinds januari 2007 gezenderd. In 2009 vertrok hij op 27 maart uit Zeeland en een dag later was hij al in Litouwen. Na verschillende andere korte en langere tussenstops bereikte de kolgans op 4 juni zijn broedgebied, eveneens op het eiland Kolguev, en vier dagen voordat de gezenderde brandgans daar arriveerde. Opvallend genoeg blijkt een deel van de kolganzen meerdere jaren achtereen gebruik te maken van dezelfde tussenstops, zoals de Nemunas Delta in Litouwen. Dergelijke gebieden zijn waarschijnlijk voor een deel van de populatie van belang als voorjaarspleisterplaats. Dat de voorjaarstrek voor kolganzen niet zonder gevaren is, bleek zonneklaar. Van de 30 in de afgelopen jaren gezenderde vogels werden er met zekerheid vier geschoten, en 'verdween' een ander deel door onbekende oorzaak, vooral in de periode van voorjaarsjacht in Rusland.

Foerageergebieden in kaart gebracht

Zenders kunnen niet alleen worden ingezet om de trek van vogels te bestuderen, ze bieden ook de mogelijkheid om foerageergebieden in kaart te brengen. In 2009 werden voor dat doel ooievaars van een speciale GPS-logger voorzien te Gorssel, Gelderland. Ook zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen werden met een zender uitgerust. Deze nauw verwante soorten laten fraai hun verschillende wijze van foerageren zien: kleine mantelmeeuwen vooral op de Noordzee, zilvermeeuwen voornamelijk op het wad of in het binnenland. De meeste zilvermeeuwen verplaatsten zich niet verder dan 50 km van de kolonie. Kleine mantelmeeuwen, daarentegen, maakten uitstapjes tot 400 km van de broedkolonie. Van zilvermeeuwen was dat al bekend uit waarnemingen van gekleurde vogels. De peilingen van kleine mantelmeeuwen maken duidelijk welke voordelen de satelliettechniek biedt ten opzichte van ringaflezingen. Voor het eerst konden de omzwervingen op de Noordzee worden vastgelegd. Deze kennis is onder andere van belang bij ruimtelijke ingrepen, zoals de plaatsing van windmolenparken op het Nederlands Continentaal Plat.

Brandganzen. Arie Ouwerkerk

Satellietpeilingen bieden ook goede mogelijkheden om het terreingebruik van vogels nauwkeurig in kaart te brengen. Zilvermeeuwen en kleine mantelmeeuwen die in 2008 in een broedkolonie op Vlieland met een zender werden uitgerust, laten zien hoe ver ze van de broedkolonie vliegen en welke gebieden ze gebruiken om te foerageren¹⁴.

Enkele actuele Nederlandse zenderprojecten op een rij

www.sovon.nl/default.asp?id=408 – omzwervingen van 14 kleine mantelmeeuwen, 12 zilvermeeuwen en 15 brandganzen (niet allemaal meer actief), als onderdeel van een project van de *European Space Agency* (ESA). Tevens links naar presentaties van onderzoek aan Nederlandse zenderprojecten bij kleine zwaan, wespandief en scholekster.

www.blessgans.de – gezenderde kolganzen, gevangen in Nederland, op weg van de winterkwartieren aan de Noordzee naar de Russische broedgebieden. Actueel nog twee vogels actief.

www.grauwekiekendief.nl – 12 gezenderde grauwe kiekendieven uit verschillende Europese broedgebieden brengen hun trek naar Afrika en omzwervingen in de Sahelzone in kaart.

www.vogelbescherming.nl/vogels_beschermen/zenderonderzoeken/ooievaar – drie ooievaars, gezenderd in het voorjaar van 2009, geven prijs waar hun foerageergebieden liggen.

www.vogelbescherming.nl/vogels_beschermen/zenderonderzoeken/gezenderde_purperreigers – volg vijf purperreigers tussen de broedkolonie in Nederland en het overwinteringsgebied in Afrika.

http://natuurmonumententexel.nl/index.php?option=com_content&view=article&id=7:lepel_aartrek&catid=5:virtueel&Itemid=9 – groot aantal in 2008 en 2009 in Nederland en op de Banc d'Arguin, Mauretanië, gezenderde Lepelaars.

www.grutto.nl – volg 15 grutto's op weg van Nederland naar de winterkwartieren in Afrika.

Vogeltrek tellen

Of het nu gaat om de aanblik van de enorme zwermen waarin vogels kunnen passeren, of om verbazing over de afgelegde afstanden, vogeltrek maakt veel los. Niet in de laatste plaats bij trektellers die urenlang vanaf een vast punt de hemel afturen en het aantal voorbijvliegende vogels bijhouden. Tegenwoordig gebeurt dat jaarlijks op ruim 100 telposten.

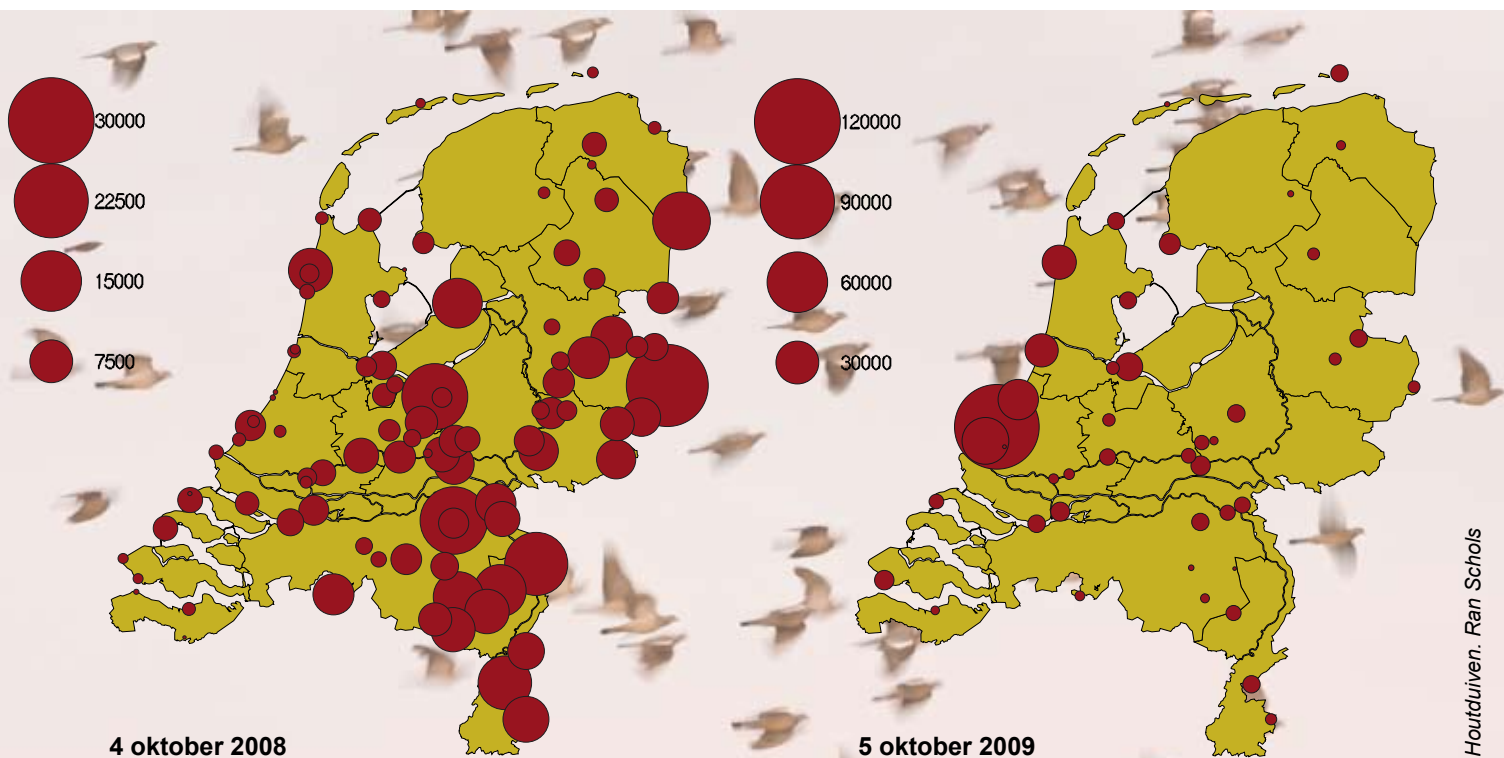
Harvey van Diek

Vogeltrek tellen

Trektellen nieuwe stijl

Nederland kent een rijke traditie als het gaat om het tellen van zichtbare vogeltrek. Al in de jaren dertig werd baanbrekend veldonderzoek opgezet. Vanaf begin jaren zeventig bracht de Club van Zeetrek-

waarnemers de zeevogeltrek langs de kust in kaart. De tegelijkertijd heroplevende belangstelling voor over land trekkende vogels resulteerde in een atlas van 'Vogeltrek over Nederland', uitgebracht door de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen en SOVON in

Houtduiven. Ran Schols

Twee willekeurige dagen met massale trek over Nederland, zoals waargenomen op locaties waar trekkende vogels worden geteld (www.trektellen.nl). Op 4 oktober 2008 registreerden de tellers ruim 371.000 vogels op één van de beste trekdagen ooit. Op 5 oktober 2009 waren eveneens veel vogels in de lucht, maar door de sterke zuidoostelijke wind stuwden grote aantallen langs de Noordzeekust en werd er in het binnenland naar verhouding weinig gezien. Weersomstandigheden drukken een belangrijke stempel op de trekintensiteit en bepalen ook in hoge mate welk deel van de vogels nog vanaf de grond wordt opgepikt. Bij wind in de rug vliegen vogels hoger en zijn ze vanaf de grond deels onzichtbaar. Dan is vooral de radar, zoals die ook in Nederland wordt gebruikt voor de vliegveiligheid, een geïkt instrument om vogeltrek te volgen.

2002. Het trektellen anno 2009 bedient zich geheel van internet; vaak is nog dezelfde avond te zien welke aantallen die dag passeerden (www.trektellen.nl). In sommige jaren zijn de waarnemers samen goed voor ruim 25.000 teluren en worden tot 20 miljoen vogels geteld. Op topdagen in oktober wordt Nederland letterlijk overspoeld door trekvogels uit Scandinavië of Oost-Europa, op weg naar hun winterkwartieren op de Britse Eilanden of verder zuidwaarts. In het voorjaar is de trek minder spectaculair en vooral aan de

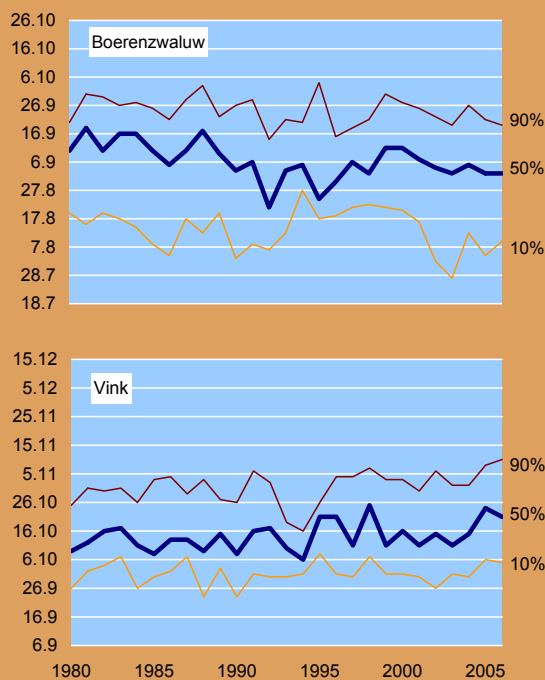
kust goed te bekijken. De telgegevens laten niet alleen zien waar actief trekkende vogels zich concentreren (belangrijk vanwege onder andere de veiligheid van vliegverkeer en de planning van windmolenparken), ze geven ook inzicht in veranderingen in trekgedrag. Voor zeevogels vormen ze bovendien een aanvulling op de watervogelmonitoring, omdat doorgaans soorten worden gevolgd die zich met reguliere watervogeltellingen moeilijk laten vangen (bijvoorbeeld roodkeelduiker).

Kraanvogels. Ran Schols

Overtrekkende kraanvogels. Systematische trektellingen kunnen laten zien hoe de timing van vogeltrek in de loop der tijd verandert.

Timing najaarstrek verandert

Alle soorten bijeengenomen is de najaarstrek in Nederland sinds 1980 met drie dagen vervroegd, zo blijkt uit een onlangs uitgevoerde analyse van veranderingen in doortrekpatronen¹⁷. Die vervroeging was onafhankelijk van trekgedrag en werd vastgesteld bij zowel soorten die in onze omgeving overwinteren als soorten die naar Afrika vliegen. In totaal 30 soorten begonnen de najaarstrek eerder, tegen zeven soorten die een latere start kenden. Het einde van de najaarstrek bleek voor veel soorten steeds later te vallen, wat betekent dat de periode van actieve trek gemiddeld genomen langer is geworden. Kolgans, boerenzwaluw, huiszwaluw, witte kwikstaart en putter lieten de meest uitgesproken vervroeging zien; houtduif, boomleeuwerik en vink de meest opvallende verlaten. Bij langeafstandstrekken, zoals boerenzwaluw en huiszwaluw, is het vermoedelijk voordelig om vroeger op najaarstrek te gaan. Zodoende wordt de droogte in de Sahelzone deels ontlopen.

Sinds 1980 veranderden allerlei vogelsoorten hun trekstrategie. Veel soorten begonnen in het najaar eerder door te trekken, zoals de boerenzwaluw. Enkele andere soorten, zoals de vink, gingen juist later op pad¹⁷. De figuren geven de datum in het najaar dat respectievelijk 10, 50 en 90% van de vogels gepasseerd is.

Bedankt!

De 'Vogelbalans 2009' is het resultaat van vele tienduizenden uren veldwerk door een grote groep van ruim 7.000 vrijwillige vogeltellers. Zonder hun inzet zouden we niet in staat zijn zo goed de vogelstand van Nederland in beeld te brengen. De tellingen die zij uitvoeren zijn grotendeels onderdeel van het zogenaamde Netwerk Ecologische Monitoring, een samenwerkingsverband van onder andere het Ministerie van LNV, de provincies, Rijkswaterstaat, de Gegevensautoriteit Natuur en het Centraal Bureau voor de Statistiek. SOVON werkt daarnaast nauw samen met andere instellingen en terreinbeheerders organisaties.

Verantwoording

De gegevens die in deze vogelbalans worden gepresenteerd zijn grotendeels afkomstig uit de monitoringrapporten die SOVON eerder dit jaar uitbracht, en die later deze winter verschijnen. Daar zijn ook meer achtergronden te vinden over de wijze van tellen en de manier waarop de gegevens worden geanalyseerd. De reeds verschenen rapporten zijn als pdf op te halen op www.sovon.nl (kijk bij 'publicaties'). Uitleg over de in de vogelbalans gepresenteerde figuren is ook te vinden in een speciaal achtergronddocument op www.sovon.nl (kijk bij 'vogelbalans'). Daar staat ook een volledig overzicht van de rechts genoemde bronnen.

De resultaten van de afzonderlijke soorten zijn tevens online te bekijken op www.sovon.nl, onder 'soorten en gebieden'.

- 1 Zwarts *et al.* 2009. Living on the edge. KNNV, Zeist.
- 2 van Turnhout *et al.* 2009. Biological Conservation, in druk.
- 3 Koffijberg & Schoppers 2009. SOVON-Informatierapport 2009/02.
- 4 Muraoka *et al.* 2009. Journal of Ornithology 150: 313-319.
- 5 Scott & Rose 1996. Atlas of Anatidae Populations. Wetlands International.
- 6 Klaassen *et al.* 2006. Journal of Applied Ecology 43: 92-100.
- 7 Maclean *et al.* 2008. Global Change Biology 14: 2489-2500.
- 8 Visser *et al.* 2009. Global Change Biology 15: 1859-1865.
- 9 Ebbing 1991. Ardea 79: 197-209.
- 10 Devictor *et al.* 2008. Proceedings of the Royal Society B 275: 2743-2748.
- 11 LeGouar *et al.* 2009. Athene 14 (2): 6-28.
- 12 van den Bremer *et al.* 2009. Levende Natuur 100: 231-234.
- 13 Ens *et al.* 2008. SOVON-Onderzoeksrapport 2008/10.
- 14 Ens *et al.* 2009. Limosa 82: 35-42.
- 15 Eichhörn 2008. Travels in a changing world. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- 16 De brandgans-zenders werden aangebracht binnen een project van SOVON en het Instituut für Vogelforschung in Wilhelmshaven, gefinancierd door de European Space Agency (ESA). Dit onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam (IBED) en het Centrum voor Limnologie (NIO-KNAW). Het werk is tevens financieel ondersteund door het Faunafonds. De gezenderde kolganzen zijn onderdeel van een project van Alterra en H. Kruckenberg, mede gefinancierd door het Vogelschutzkomitee e.V.
- 17 van Turnhout *et al.* 2009. Limosa 82: 68-78.

Meedoen?

SOVON organiseert het hele jaar door vogeltellingen. Van een eenvoudige tuinvogeltelling tot gespecialiseerde controles van nesten. Ook de intensiteit varieert: zo kan de tuinvogeltelling vanuit de luie stoel worden uitgevoerd, andere tellingen zoals broedvogels vragen meer inspanning. De beloning is er niet minder om: in alle gevallen levert het prachtige vogelbelevissen op! En niet te vergeten natuurlijk een waardevolle bijdrage aan de kennis over vogelontwikkelingen zoals die in deze Vogelbalans is gebundeld. Om deel te kunnen nemen aan de projecten is (enige) vogelkennis wel vereist. Om je deze eigen te maken, zijn cursussen en oefenmateriaal beschikbaar. Ook aansluiten bij een lokale Vogelwerkgroep is een absolute aanrader. Kijk voor meer informatie, vogelwerkgroepen bij u in de buurt en cursussen op www.sovon.nl

Colofon

Tekst

Kees Koffijberg, met bijdragen van Chris van Turnhout, Fred Hustings & Ruud Foppen

Eindredactie

Fred Hustings

Vormgeving

John van Betteray & Peter Eekelder

Fotoredactie

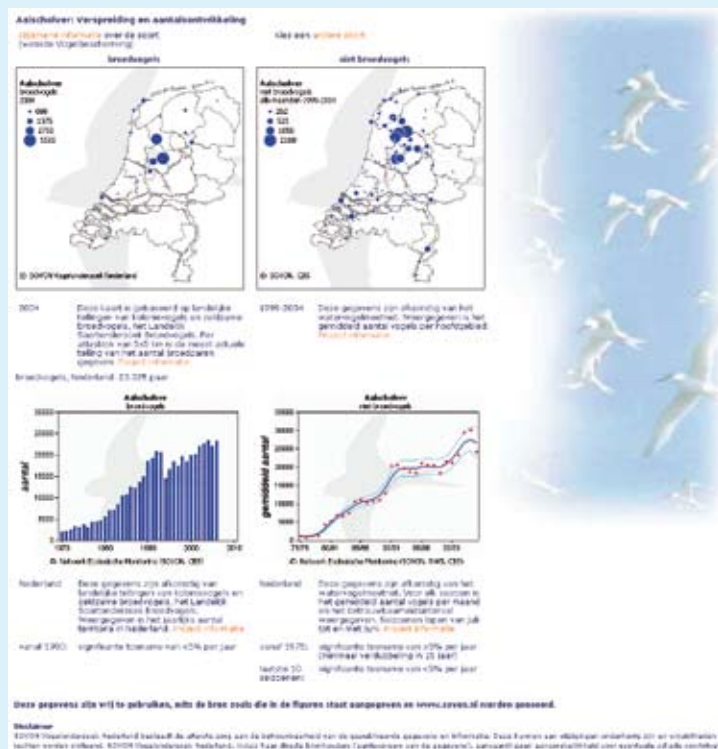
Peter Eekelder

Foto voorkant

Nico van Kappel / Buitenbeeld (Drietenstrandlopers)

Gegevens en begeleiding

Bram Aarts, Arjan Boele, Lara Marx, Carolyn Vermaen, Rob Vogel, Erik van Winden & Dirk Zoetebier

Colofon

Zeldzame broedvogels in 2009

Bij Maastricht werden in juli twee jonge **zwarte wouwen** op het nest geringd. Deze roofvogel nestelt, hoewel broedbiotoop volop aanwezig is, hoogstzelden in ons land, maar lijkt vanuit Duitsland langzaam op te rukken (toename in Noordrijn-Westfalen). Slechts viermaal eerder werden met zekerheid eieren gelegd, en alleen in 1996 kwam een jonge zwarte wouw tot uitvliegen.

Een **kleinst waterhoen** in Nederland vaststellen is een bijzonderheid, maar ook nog eens een zeker broedgeval constateren is bijna een unicum. Toch lukte dat in 2009 zowel bij Zevenhoven als Oegstgeest. Werd vorig jaar met enige euforie het eerste broedgeval van een **ruigpootuil** in 30 jaar aangekondigd, ook dit jaar was het raak. In Drenthe waren tenminste vijf roepende mannetjes aanwezig, waarvan er één succesvol broedde. Voor het eerst sinds 1989 waren er ook broedende **witooegenden**. Bij Nieuwkoop werd een vrouwtje vergezeld van een donsjong van een week oud. In het Drontermeer ging het om een baltsend paartje en een niet-vliegvlugge jonge vogel.

Wintergevoelige zuiderlingen?

De winter van 2008/09 was de eerste sinds 1996/97 met langdurige koude en regionaal een flink pak sneeuw. Slecht nieuws voor wintergevoelige standvogels, zou je zeggen. Helemaal voor de soorten die de afgelopen jaren vanuit het zuiden oprukten en eerdere koude winters doorgaans niet overleefden. Het is dan ook niet verrassend dat de stand van **kleine zilverreigers** in 2009 een flinke veer moest laten (in 2008 150 paar). Het aantal broedparen in de twee grootste kolonies in het zuidwesten van het land (goed voor tweederde van de Nederlandse populatie) nam met meer dan 50% af. Dat in de winter grote sterfte optrad, blijkt uit de vondst van 32 dode kleine zilverreigers in Zeeland. Des te opmerkelijker is dat de **cetti's zanger** hoegenaamd niets meekreeg van de winter. Sterker nog, het grote aantal zingende mannetjes in 2008 (90) werd in 2009 met 130 territoria zelfs ruim overtroffen. Eerdere strenge winters als die van 1978/79 en 1984/85 zorgden voor een vrijwel totale verdwijning uit ons land.

Broedseizoen 2009 een groot succes?

Medewerkers aan het Nestkaartenproject en ringers op de vaste mistnetopstellingen van de *Constant Effort Sites* meldden in 2009 over het algemeen goede broedresultaten van diverse soorten zangvogels. Mezen wisten te profiteren van een enorme rupsenpiek (vooral spanners), die ook voor ontbladerde eikenbossen zorgde. Ook andere holenbroeders, zoals ringmus, boomklever en bonte vliegenvanger deden het op veel plaatsen goed. Mistnetvangsten wezen op succesvolle broedsels van grasmus, tuinfluiter, zwartkop en tijtjaf. Roofvogels en uilen, daarentegen, verging het veelal uitgesproken slecht. Door schaarste aan muizen gingen met name buizerd en kerkuil niet eens tot broeden over, of hadden kleinere broedsels.

Opnieuw matig broedseizoen arctische kolganzen

Eerste controles van groepen **kolganzen** in oktober 2009 wijzen opnieuw op een slecht broedresultaat. Onder de tot nu toe meer dan 23.000 individueel bekeken vogels in Nederland en Duitsland bevonden zich 12% eerstejaars; een fractie meer dan in 2007 en 2008, die tot de slechtste broedjaren sinds 1960 behoorden. Vooral sinds 1990 is het aandeel eerstejaars in de winterpopulatie - bij ganzen indicatief voor het broedsucces - afgenomen. Na 2000 kwamen de ganzen gemiddeld met 17% eerstejaars terug uit de toendra, in de jaren negentig was dat nog gemiddeld 27% en in de jaren tachtig zelfs 32%. Tijdens een bijeenkomst van de *Goose Specialist Group* van Wetlands International in oktober 2009 bleek dat minstens 7 van de 15 arctische ganzenpopulaties in Europa momenteel een afnemend broedsucces kennen.

